ש. אש

[…]'ס צײַטען.

(א חלום פון מיין פאלק).

א דראמא אין 3 אקטען

ווילנא, דרוק פון י. פיראושניקאָוו.

Мошиахсъ Цайтенъ.

т. е.

На пути въ сіонъ

Ш. Аша.

Вильна, Типографія И. I, Пирожникова. Завальная ул №. 1147

1907

[ש. אַש
משיחס צײַטן]

243

אלע רעכטע פארבעהא

דען ביהנען געגענאיבער מאנוסקריפט געדרוקט.

אין רוסישען אוימאָריש איבערגעזעצט דורך: טרעפּאָווסקי.

אין פוילישען אויטאָריש איבערגעזעצט דורך: פּ. סאקאלאוו.

אין דייטש אויטאָריש איבערגעזעצט דורך: א. שולץ.

אין רוסלאַנד געשיצטע דורך:

Союзъ драматическихъ и музыкальныхъ писателей. С. ПЕТЕРБУРГЪ.

אין אויסלאַנד:

A. Scholc, Camphausenstr. 25. BERLIN.

אין אַמעריקאַ:

Copirigth by Jacób P. Adler.

דירעקטאָר „גראַנד טעאַטר"

אין פעטערבורג געוואָרען אויסגעפירט צום ערשטען מאָל
דעם 12 פעווראַל.

אין ווארשוי אין דער פּאָלנישער איבערזעטצונג צום ע. מ. דעם 5 יולי.

פערזאנען:

ר׳ הָנָן, (אַ ניאַלטער בעל־הבית אין אַ קליין שטעדטיל׳

מַלְכָּה׳לֶע, (זיין ווייב, אַ בכבוד׳טע בעל־בית׳טע).

בָּרוּךְ אָדער בָּארִים, (זייער עלטערער זוהן, אַוואַר־שעווער סוחר).

הֶעלֶענֶע, (זיין ווייב, אַ גרויסאַרטיגע מאַדאַם).

יוֹסֵף, (זייער יונגערער זוהן, אַ אָרימער קליין־שטעדטיגער סוחר)

חַנָה׳לֶע, (זיין ווייב, אַ פּראָסטע אידענע).

אָנקעל קַאהן, (זייער איידעם, אַ דייטש יודעל פֿון לייפּציג).

טַאנטֶע בֶּערטַא, (זייער טאָכטער, אָנקעל קאַהנ׳ס פרוי, שוין אַ דייטשע „פרוי״).

אַנדרזשֶעי, (ברוך און העלענעס עלטערער זוהן, אַ סטודענט אין שווייצאַריע).

יוזעפינֶע, (זייער טאָכטער, אַסטודענטקע אין קראַקוי).

בֶּן־צִיוֹן, (יוסף און חנה׳לעס עלטערער זוהן, אַ געוועזענער בית־מדרש־בחור).

חַיִים, (זייער מיטעלסטער זוהן, אַ בעל־מלאָכה).

משֶה, (זייער אינגסטער זוהן).

רָחֵל־לֵאָה, (אַנ׳אַלטע דינסט ביי מלכה׳לען).

ערשטער אקט.

סצענע: אַ ברייטע לאנגע בעל-הבתישע שטיב (זאל) רעכט'ס א
טהיר פון די אינעווייניגסטע צימער אַריינצוגעהען, לינקס אַ צווייטע
טהיר פון דרויסען אַריינצוקומען. די טהיר איז פערמאכט מיט
אַ אייזערנעם פרענט און פֿעסט פערשלאסען. (די טהיר עפענט
מען נור אויף, ווען גרויסע געסט קומען צופֿאהרען, אדער
פורים ביי דער סעודה). אין הינטערגרונד דריי גרויסע פענסטער
פערהאנגען מיט רייכע פאָרהאַנגען. צווישען די פענסטער אַ
ברייט שויבען-שענקעל, פון וועלכען עס קוקען ארויס זילבערנע
כלים; פארצעלייענע טעלער א. ז. וו. צווישען די צווייטע פענס-
טער אַ צווייטע שויבען-שענקעל מיט ספרים. די וואנד בעהאנגען
מיט בילדער פון רבנים, אויסגענעהט אייף קאנווע: ר' עקיבא אי-
גר'ס בילד, דער ווילנער גאון און נאך פאָטאָגראפיעס. אין מיט'ן
צימער א ברייטער לאנגער טיש, בעדעקט מיט א וויים טישטוך,
איבער וועלכען עס הענגט אראָב א גרויסער אלטער הענגלייכ-
טער איז דער טיש. ארומגעשטעלט מיט אויסגעבעטע פאטער-שטולען.
אויבען אן ביין טיש צוויי טיעפע פאטער-שטולען פאר
טאטע-מאמע. ארום די וואנד אַנ'אלטע קאנאפע מיט קישעלעך,
קליינע קאָרטען-טישלעך ארומגעשטעלט מיט שטוהלען. איבער-
הויפט איז צו דערקענען דאס רייכקייט פון אַנ'אלטען בעל-בית
א סוחר, וואס האט געהאט גוטע צייטען. א זומערדיגער פריהמארגען.

מלכה'לע, רחל-לאָה.

מלכה'לע (שבת'דיג אנגעטהון, אין אַ ברייט-זיידען קלייד מיט
פאלדען, א רייכע ברייטע הויב, אויפ'ן שטערן „א באנד" מיט צירונג, און
אויפ'ן הארץ דאס הארץ-ברעטעל מיט א גאלדערנע „קאללע", נעמט ארויס די
זילבערנע לייכטער פון שויבען-שרענקעל און שטעלט זיי אויס איבער'ן טיש).
זיי זענען געקומען צופֿאָרען די קינדערלעך פון אַלע פיער עקען
וועלטען, צום אַלטען טאַטען, צו דער אלטער מאַמע.

רחל לאה: (אנ׳אלטע יודענע אין מלכה׳לעס יאהרען, מיט בעוואק-פענע ווארצעלעך אויף דער געמכע, אנגעטהון אין מלכה׳לעס איבערגעגאנגענע זאכען, העלפענדיג די בעל-הבית׳טע). דעם לעצטען מאָל דעם טאַטען זעהען, דער מאַמען אָנקוקען.

מלכה׳לע: יע, פאַר וואָס האָסט דו מיך נישט אויפגעוועקט, רחל לאה?

רחל לאה: ביי נאַכט זענען זיי געקומען. מיט זעהר לייכטע טריט האָבען זיי אין דעם צימער איינגעטרעטען, געווינקען צו מיר, אַז מען זאָל קיין ווארע נישט מאַכען. זיי האָבען זיך גע-הייסען אין דער אַפעציינע פיהרען, וואו זיי האָבען פערבראַכט די יונגע יאָהרען. דאָ וועלען זיי איבערנעכטיגען, יעדערער בעזונדער. צו מאָרגענס וועלען זיי זיך בעגריסען.

מלכה׳לע: מיט אַ מאָל זענען זיי געקומען, ווי זעהען זיי אויס?

רחל לאה: יעדער בעזונדער מיט זיין ווייב און קינדער-לעך, יעדער איז אין א בעזונדער שטוב אָבגעגאַנגען די רעשט נאַכט פערברענגען אין דער שטיל, אַז ער זאָל נישט דעם צווייטען וועקען.

מלכה׳לע: (מיט טרעהרען אין די אויגען). אַז איך האָב יאָ די זכיה געהאַט צו דערלעבען דעם הײַנטיגען טאָג, די קינדער אַרום דעם טאַטען צו זעהען מיט זייערע ווייבער און איינעקלעך— קען איך שוין רוהיג די אויגען צו מאַכען (צו רחל לאה׳ן): מיר האָבען אונזער טענצעל אָבגעטאַנצט, יעצט זאָל דאָס יונגוואַרג, געהדעינען אין קל.

רחל לאה: דעם גרויסען טיש וועט מען אומרוקען (טהוט דאס), דאָס זילבערן געפעס וועט מען פון שויבען-שענקעל אַרויס-נעהמען, אַזוי ווי צום סדר (טהיילט ארום טיש „גאפעל-מעסער"). יעדען זיין גאָפּעל מיט זיין מעסער פונקט ווי דענסמאָל, ווען דאָס איז נאָך אין דער היים געווען, ברוכ׳ן דעם בכור ביים טאַטען. דאָ אויף דער זייט, ביי די מאַמעשי, ביילעלע׳ן דאָס כלה-מיידעל. און דאָ ביי דער מאַמע צו לינקס דאָס הויכע ביינקעל פאַר׳ן בן-זקונים׳ל, וואָס צופּט די באָבע ביי דער געמבע.

מלכה׳לע: און פאַר׳ן בן-זקונים׳לס ווײַב מיט די קינדערלעך האָסט דו, רחל לאָה, פערגעסען?

רחל לאָה: פון זינען מיר גאָר אַרויס. וואָס דען מיינט איהר, בעל-הבית׳טע? דאָס וואָס איז ווײַט פון די אויגען, איז ווײַט פון האַרץ.

מלכה׳לע: ווי זאַלץ אין וואַסער, אַזוי איז זיך דאָס צו-שוואומען. ווען עס האָט דער ווינד אין ווײַטע לענדער געטראָגען, ווען עס האָט די פאַלע איבער׳ן ים געיאָגט. (קוקט אויף די פאטאגרא-פיעס) איז אַנ׳איינקעל צוגעקומען, האָבען זיי דעם טאַטען מיט דער מאַמע אַ פאָטאָגראַפיע נעשיקט. חומש אָנגעהויבען—אַ פאָ-טאָגראַפיע געשיקט, בעל מצוה געוואָרען—אַ פאָטאָגראַפיע, גע-האָט נחת פון פאַפירענע קינדער, פון פאַפירענע אייניקלאך, אָט שטעה איך דאָך פאַר דעם (זי געהט צו צו די פאטאגראפיעס) ווייַן צו דעם, לאַך צו דע—און דאָס שווײַגט תמיד. עס איז דאָך פא-פיר, פאַפיר איז דאָך שטום!

רחל לאָה: (ווישט זיך די אויגען). ווי דער שטיין אין וועג... דרײַ קינדער זענען פון מײַנע געדערים אַרויס. וואו האָב איך זיי? אַמעריקע איז מיר אַ לעבעדיג בית-הקברות געוואָרען. די קינדער מיר צוגענומען. קומט אַ יום-טוב, אַ שבת צום טיש גרייטען. גלויבט מיר, בעל-הבית׳טע, מען פערגעסט זיך אַ מאָל און מען שטעלט אַנ׳איבעריג טעלערעל פאַר אַ קינד׳ס וועגען אויך אַנידער.

ר׳ חנן. די פאָריגע.

ר׳ חנן: (קומט אריין פון שטוב רעכט׳ס. אַ הויכער, אַלטער יוד פון א יאהר אכטציג, מיט הויכען שטערן און א לאנגע ווייסע בארד). שעמען זאָלט איהך זיך, ווײַבער, שטעהען און וויינען, די קינדער זענען דערווײַל אָנגעקומען צו געהען (מען הערט אנקומענדע טריט פאר דער טהיר). לאָז מען אויפעפענען די יום-טובדיגע טהיר. (געמט אראב דעם פרענט פון דער טהיר, פראלט זי אויף און רופט): קומט אַרײַן, קומט אַרײַן, מײַנע פערזייטע קינדער פון אַלע פיר עקען וועלטען.

באָרים, העלענע, יוסטינע, אַנדרזשעי, די פאָריגע.

באָרים (קומט אריין, א דייטשגעקליידעטער יוד מיט זיין פרוי הע-לענע, יוסטינע, אנדרזשעי). פאָטער, ליבער פאָטער!

ר׳ חנן: ברוך, ברוך, מײַן זוהן (קושט זיך מיט איהם).

מלכה׳לע: (מיט טרעהרען). ברוכ׳ל, ברוכ׳ל (קושט זיך מיט העלענען).

באָרים: אך מוטער, ליבע מוטער (קושט זיך מיט דער מוטער).

רחל לאה: (פון דער װײַטען). אויף די הענד האָב איך דאָס אַרומגעטראָגען, אין חדר אַרײַן געפיהרט און פון חדר געבראַכט. די באָבע האָט צוקערליך אויפ׳ן יויג ביי פײַגעלע׳ן געקויפט.

ר׳ חנן: לאָז מיך דיינע קינדער זעהען.

באָרים: אַנדרושעי, דאָס איז דער גרויס-פאָטער.

העלענע: (ווי פארשטעלענדיג). אַנדרושעי, מײַן עלטסטער זוהן, סטודענט אין בערן.

אַנדרושעי: (קושט זיך מיט׳ן זיידען). זײדע, זײדע.

מלכה׳לע: (פון דער ווייטען, האלבליך צושאקלענדיג מיט׳ן קאפ, מיט טרערען אין די אויגען). מײַן טאַטע אַנשעל, דער מורה-הוראה פון שטאָדט, פון קבר האָט ער געדאַרפט אַרויסצוגעהען און זעהען זײַן אייניקעל.

אַנדרושעי: (צוגעהענדיג צו די באבע און איהר די הענד קושענדיג) וואָס הײסט נאָך איהם אַנדרושעי.

ר׳ חנן: (צופט דאס ווייב ביים ארבעל). לאָז געמאַך, לאָז געמאַך.

מלכה׳לע: (קושט דאס אייניקעל אין קאפ). עס שניידט ביים האַרץ.

באָרים: (ווייזענדיג אויף די טאכטער). און דאָס איז די באָבע יענטעלע.

העלענע: מײַן טאָכטער יוסטינע, סטודענטקע אין די אוניווערזיטעט, אין קראַקוי.

יוסטינע: (קוסט דעם זיידען די הענד). זשאַדזשאָ! זשאַדזשאָ!

מלכה׳לע: לאָז מיך קושען די מאַמע יענטע׳לע, אין ליבטיגען גן-עדן זאָל זי זײַן, (קושענדיג דאס אייניקעל) האָסט דיך,

טאָכטעריל, גאָרנישט געדאַרפט שעמען מיט די באָבעס נאָמען, א פרומע יודענע געווען.

יוסטינע: (צו אנדרזשעי, ווייזענדיג אויפ'ן זיידען). קוק, איך האָב עס באַלד געוואוסט אַז דער זיידע אונזערער מוז אַזוי אויסזעהן, בעטראכט די געזיכט-ציגע, דעם שטערן, די נאָז, מען דערקענט באַלד, אַז די פּוילישע זוהן וואָס גליהט די זאַמדיגע ווייכסעל בערג, האָט דאָס פּנים אָבגעברענט. אַזוי האָבען גע-מוזט אויסזעהן די יודען אין קאַזמירזשעס צייטען. (ווייזענדיג אויפ'ן זיידעס בארד) די באָרד, אַך די באָרד, גלויב מיר, ווען וויספּאַנסקי זעהט די זילבערנע האָר פון דער באָרד, וואָלט ער געמאָלט א בילד, א יוד, אַ „פּאַן" פאַר'ן נאַראָדאָווע מוזעאום אין קראַקע.

ר' חנן: (צום זוהן). וועגען וואָס דערצעהלט זי דאָס אַזעלכעס?

באָרים: זיי האָבען דאָרט זייערע אייגענע נעשעפטען

העלענע: (צו מלכה'לע). פון די שקאָלעס דאָרט, וואָס זיי לערנען, פון די ביכער דאָרט, וואָס זיי לייענען. (אין די פענסטער ווייזען זיך פּניכ'ער פון יודען אין שווארצע היט, יודענעם אין טיכער איינגע-הילט, ארײנקוקענדיג אין שטוב. טריט קיכען אן).

ר' חנן: שווייגט, שווייגט.

יוסף, חנה'לע, בן-ציון, משה, חיים, די פאָריגע.

יוסף: (אנגעטהון אין אַ לאַנגע קאַפּאָטע מיט אַ שניט פון הינטען, אין אַ יודישען הוט; חנה'לע אין אַ שייטעל, בעל-בתיש געקליידעט).

ר' חנן: שלום עליכם (צוקושען זיך).

יוסף: עליכם שלום, טאַטע

מלכה'לע: (צו חנה'לען). ס'קאָצעל קום, דעם אויוען צו צו ברעכען.

חנה'לע: גוטען אָוועַ.ד, שוויגער לעבען (צו קישען זיך).

יוסף: (צום טאטען). קענסט דו מיינע בחורים? דאָס זענען זיי: חיים, דער בכור, פון די גרויסע, גרויסע מאַבערם...

חיים: א הויכער צוואנציג-יאהריגער בחור אין א רוסישע שווארצע רובאשקע מיט לאנגע האר, גארקיין אין די קלאפקע, געהט צו צום זיידען. גיעט'ן די האנד, דערנאך די באבען).

יוסף: דאָס איז דער צווייטער, בן-ציון, דער ברענגט מאָר גען משיח'ן, און פיהרט אונז אַלע אַראָב קיין אֶרץ-ישׂראל.

בן-ציון: (א הויכער, אין לאנגען שניט ראק, שוין אין א אויפ- געשטעלטען קראגען, און א ציוניסטישער שפילקע אין דער קלאפּע, געהט צו צום זיידע׳). שלום! (צו דער באבע) שלום!

ר׳ חנן: עליכם שלום.

משה: און איך הייס משה, כ׳בין דיין אייניקעל. שלום עליכם, זיידע. (גיעט׳ן די האנד) גוט אָווענד, באָבעשי (קושט די באבע די הענד).

ר׳ חנן: דאָ הערט מען האָטש אַ יודיש וואָרט, געלויב צו גאָט דערפאַר.

באָרים: (שטעלט פאר די שווענערין הנהלען פאר דער פרוי). דעם ברודער׳ס פרויה, חנ.... ווי אַזוי, חנה׳לע, דאַכט זיך.

העלענע: (טהוט אן די פאנסנע אויף די נאז, פון דער וויטען). זעהר מיר אַנגענעהם.

חיים: (צו משה׳ן, אין דער זייט). קוק מיר אָן די מומע, דו זאָלסט מיר לעבען.

משה: מען דאַרף זי פרעגען ווי זי הייסט.

בן-ציון: (שטעקט אוים די האנד צום פעטער). שלום, דערנאך צו די .. ומע שלום, שלום.

העלענע: (שטעקט איהם אוים די האנד פון דער וויטען, אוועק- גאינענדיג דעם קאפּ). אַך ווי דאָס איז נישט ערצויגען.

יוסף: (צו חיים׳ען אין א זייט) געה בעקען דיך מיט די מומע.

חיים: (הויך) צו וואָס דאַרף איך זיי, די אָנגעפרעסענע בורושואַזען, לאָזען זיי קומען צו מיר.

יוסף: (שטיל). שווייג, זיי הערען דאָך.

חיים: (הויך). לאָזען זיי הערען. ייעמען גייט עס אָן.

בן-ציון: (צו יוסטינען). שלום, עלמה.

יוסטינע: איך פערשטעה זיי נישט, רעדען זיי פּויליש.

בן-ציון: איך זאל רעדען פּויליש? וואָס בין איך. אַ יוד צי אַ פּאָליאַק? איך בין אַ יוד, רעד איך יודיש, ווי אונזערע על- טערן האָבען גערעדט, ווען זיי זענען געוועזן אין זייער היילינ לאַנד.

יוסטינע: אָבער הײַנט וואו זענען זײ? דאָ, אויף פוילי־שע ערד, דאַרפען זײ רעדען פויליש.

בן־ציון: (צו משה'ן). וואָס זאָגסט דו צו די אָבגע־פליקטע הושענה, אודאי אַאסימיליאַטאָרקע.

באָריס: (צו יוסף'ן). ווי געהט עס, ברודער?

יוסף: ווי אַ יוד אַ כוחר.

באָריס: און מיט פרנסה וואָס הערט מען?

יוסף: ווי גאָט העלפט.

העלענע: (קומט צו). פאַר וואָס האָט דער שוואָגער די קינדער נישט געלאָזט בילדען:

יוסף. הײַנט איז אַרויסגעקומען אַנ'אַנדערע צײַט, נישט מיר בילדען די קינדער, הײַנט בילדען די קינדער די עלטערן.

אָנקעל קאַהן, טאַנטע בערטהאַ, די פּאָריגע.

אָנקעל קאַהן (קלאַפּט אין טהיר). מאַן קאַן?

ר' חנן. זײַט מוחל.

אָנקעל קאַהן (א נידריג יודעל, מיט א דיק בייכעל, א נידריגען פעטען האלז, וועלכער ציהט זיך ארויס פון א גומענעם קאלנער, קומט אריין מיט די מאדאם קאהן, זיין פרוי, וועלכע איז אנגעטהון אין א ברייטע קארענקאווע קלייד, האלטען זיך אונטערן ארם. ער מיט א גרויסען טשעמאדאן, שפריכט דייטש)

גוטען אַווענד, מײַנע ליעבע לויטע.

ר' חנן. ברוך בואכם.

אָנקעל קאַהן (קושט די האנד ר' חנ'ן) קוסע די האַנ־דע מײַנען ליעבען שוויגער־פאַטער'ס (צו מלכה'לען) ווי פינדעט זיך די ליעבע שוויגער־מוטער? (ווייזט אויף די פרוי). האבע איך איהרע טאָכטער גאָט צו דאַנק לײַטליך אויסגעשטאַטעט? גלויבע אויך, זי האַט זיך נישט איבער מיר צו קלאַגען. נישט וואַר. מײַן אַנגעל?

די טאַנטע בערטאַ. וואַר, מײַן ליעבער, וואַר, מײַן גאַטע. (קושט זיך מיט די מוטער).

אָנקעל קאַהן. האָבען וויר געוואונשען די ליעבע שווי־גער־עלטערן צו אונז אויף אַברית צו פערבעטען, האָט עס דער הער גאָט נישט געשטאַטעט. נישט וואַר, מײַן גאַטע?

ר׳ חנן: (צו די טאכטער) בעקען דעם מאַן מיט די משפחה.

אָנקעל קאַהן: (מיט פאראד). איז עס אונז זעהר אַנגע־נעהם, (נעמט די טאנטע בערטא אין ארעם) דען זאָ לאָזט עס ד״ר הער מאָזעס, אין דער הײליגער שריפט שרײַבען: דערוועגען זאָלטע דער מאַן זײַן פאַטער און מוטער פערלאַזען... נישט וואַר מײַן אַנגעל? (געהן אַרום, גערעמעטערהייד צו דער משפחה).

העלענע: (שטעלט פאר די קינדער מיט א געשנירעלט פיסקעל): אָנקעל קאַהן און טאַנטע בערטאַ.

אַנדרזשעי: (גיעט דעם פעטער מיט די מומע די האנד).

אָנקעל קאַהן: אַנגענעהם, אַנגענעהם, היבשע יונגע, יאָ, יאַ, היבש: יונגע.

העלענע: טאָכטער, דער אָנקעל קאַהן מיט די...

יוסטינע: אוועק דרעהענדיג זיך). כ׳האָב געהערט, גע־הערט, זעהר מיר אַנגענעהם שאקעלט מיט׳ן קאפּ).

(דער אָנקעל מיט די טאַנטע געהען ווייטער אַרום גערעמט).

יוסף (שטעלט פאר זיין ווייב חנה׳לע, חנה׳לע נייגט זיך און שמייכעלט גוטהערציג צו די זיהן) דאָס איז דער אָנקעל קאַהן מיט די טאַנטע בערטאַ.

בן־ציון: (גיעט דעם אנקעל די האנד) שלום, שלום, צאָהלט דער אָנקעל אַ שקל אין זײַן פעראײן?

דער אָנקעל: אין דעם קולטוס־געמײנדע, דענקען זי? יאַ, זעלבסטפערשטענדליך, דאַן אויך דעם חזן אונד דעם שוחט.

בן־ציון: אָבער אַ שקל, נעמט איהר, פעטער? (יוסף שלעפּט דעם אנקעל אוועק, דער לעצטער וואַרפט ארונטער דעם קאפּ).

אָנקעל קאַהן: יאַ, יאַ, אין בעסטען אָרדנונג, מײַן הער.

יוסף: (צו משה׳ן). דער אָנקעל קאַהן און די טאַנטע בערטאַ.

משה: דער פעטער פיני מיט די מומע רײזע, הײסט עס אויף יודיש.

דער אָנקעל: (קוקט איהם אן, וויל עפּעס זאגען, יוסף שלעפּט איהם ווייטער צו חיימ׳ן).

יוסף: (צו חיימ׳ן). בעקען דיך מיט דעם אָנקעל קאַהן און מיט די טאַנטע בערטאַ.

חיים: (גיעט איהם די האנר, וואייולעריש). האָט איהר עפּים, פּעטער, אַ פאַבריקעל? וויפיעל אַרבייטער אַרבייטען ביי איך?

אָנקעל: יאַ וואָהל, מיין הער, האבע גאַלאַנטעריי־פאַברי־קאַציאָן, זעהר היבש. זינד זי פּילייכט אַבנעהמער? האבע צופעלי־גער־ווייזע פּראָבען ביי מיר, אנוועזענד (טאפּט זיך ביי דער קעשענע. יוסף שלעפּט איהם אוועק).

אָנקעל: (אוועקגעהענדיג). וויר ווערדען נאָך איבער דיע־זען שפּרעכען.

ר׳ חנן: לאָזען מיר זיך צום טיש זעטצען. כ׳האָב אייך עפּעס צו זאָגען.

יוסף: (צו באַרים׳ן) לאָזען מיר צום טיש געהען, דער טאַטע האָט אונז עפּעס צו זאָגען. (צווישען די איבריגע טשעשעט מען) דער זיידע האָט אונז עפּעס צו זאָגען. (מען זעצט זיך ארום טיש. ר׳ חנן אויבען אן. ארום איהם די קינדער, יעדער נאך זיין שטאנד. מלכה׳לע מיט די טאכטער און די שניר פון דער צווייטער זייט טיש. דער עולם שטילט זיך איין).

ר׳ חנן: איך האָב אייך דאָ געלאָזט אַהער בעטען, מיינע קינדער, איך האָב זיך זעהען געוואָלט מיט אייך דאָס לעצטע מאָל פאַר מיין טויט, צו ווייט איז מען געוועזען איינער פון אַנדער׳ן ביים לעבען. יעדען האָט דאָס מזל געטראָגען אין אַ נ׳אַנדערע מדינה, און איינער האָט דעם צווייטען נישט געקענט. איידער איך וועל די אויגען פערמאַכען, וויל איך אייך אָנקוקען, זעהען וואָס איז פון מיר אַרויסגעקומען, אין דער וועלט געגאַנגען, (צווישען עולם ווערט זעהר שטיל. די ווייבער חליפּען).

אָנקעל: (נעהמט ארויס א טיכעל און פּערשטעלט זיך די אויגען).
מיין זעליגער פאָטער, זעליגער פאָטער

ר׳ חנן: מיינע ביינער זענען צו שוואַך און פּערלאַנגען רוהע;

גענוג אָבגעהאָרעוועט אויף דער וועלט, מיינע ביינער בענקען אַהין צו דעם הייליגען לאַנד פון אונזערע אָבות.

אָנקעל: (צושאקלענדיג מיט'ן קאפּ): אין דעם לאַנד פון אונזערע הערצען פּראָפּהעטען און קעניגע.

ר' חנן: איך האָב זיך מיט אייך זעגענען געוואָלט פאַר אונזער אַראָב־פאָהרען קיין ארץ ישראל, וואו מיר, איך און אַיי ר מאַמע, וועלען פערברייגגען אונזער רעשט טעג אויף תורה און עבודה, ביז גאָט וועט בעווילינגען און וועט אונזערע אויגען פער־שליסען אויף אויביג. (די ווייבער וויינען).

די טאַנטע: (חויך מיט א געוויין) טאַטע, טאַטע, ווי פערלאָזט דו אונז? (פאלט ארויף אויף די מוטערם האלז).

העלענע: פאָהרט די שוויגער פון אונז אָב אויף לאַנג, און ווייט?

ר' חנן: איך לאָז אייך איבער אין גלות, פערזייט און פער־שפרייט, ביז גאָט וועט זיך מרחם זיין איבער אונז, און וועט אונז פון גלות אויסלייזען, און אַ היים פיהרען.

אַנדרזשעי: (צום זיידען פערוואונדערט): „אַ היים פיהרען", און אונזער היים וואו איז?

ר' חנן: (שאקעלט מיט'ן קאפּ א־יף בארים'ן) אַז מיר וועלען עס זוכה זיין, און אַז עס וועט קומען די ריכטיגע מינוט, וועט גאָ: שיקען זיין משיח'ן און אונז אַ היים, קיין ארץ־ישראל פיהרען.

אָנקעל: יאַ, יאַ, אין דעם הייליגען לאַנדע אונזערע הערען פּראָפּהעטען, ווי דער פרעדיגער פלעגט עס זאָגען אין דער זינאַגאָגע יעדען זאָנאַוועגד.

משה: (צו חיים'ן און בן־ציונ'ן אין דער זייט) ווי געפעהלט אייך דער אָנקעל?

בן־ציון: (פאלט אריין אין די רייד): אונזער היים איז ציון. אָבער נישט דאָס ציון פון די אלטע לייט, וואָס פאָהרען אַראָב שטאַרבען. זייער ציון איז אַ בית־הקברות, אַ נ'אַלט בית המדרש, וואו מען לעגט אַריין אַלטע שמות און וואַרטען אויף משיח'ן, ביז ער וועט צו תחית המתים וועקען... מיר, יונגע, מיר וואַרטען ניט אויף משיח'ן, אונזער משיח זענען מיר אַליין. נאָך ציון וועלען

מיר געהען, מיט אונזער בלוט איהרע פעלדער בעפעסטען, מיט אונזער שווייס זיי אָנטרינקען.

(צווישען עולם ווערט א בעוועגונג, איינער קוקט אויפ׳ן צווייטען).

חיים: (אין דער זייט): אַז מיר וועלען לעבען, וועלען מיר זעהן.

ר׳ חנן: וואָס רעדען זיי דאָס אַ זעלכעס?

יוסף: זייערע געשעפטען דאָרט.

ר׳ חנן: (אויף בן-ציון צו יוסף׳ן): איך פערשטעה שוין גאָרנישט, ניבאָ טאָ איז עס א יוד, ניבאָ טאָ איז עס נישט קיין יוד. וויל נאָך ציון און גלויבט נישט אין משיח׳ן, רעדט לשון-קודש און געהט אָהן אַ הוט. האָט איהר געזעהן אַ ביסעל, אַ יוד?

יוסף: דאָס זענען פון די נייע יודען, נייע יודען.

משה: (צו ר׳ חנן׳ן און יוסף׳ן): אַזוי, זיידע, אַזוי, טאַטע, עס איז שוין אַלט געוואָרען דאָס יודישקייט, מען דאַרף עס איבער-באַקען, איבער-פרישען.

באָרים: (צו חנן, אויף חיים׳ן און בן ציון׳ן): דאָס זענען אָט פון יענע יונגע לייט, וואָס איבער זיי קומט אויף יודען אַלדעם שלעכטס.

הלענע: (צו טאנטע בערטא), עס איז קיין וואונדער, קיינע ערציהונג, קיינע בילדונג (קוקט אויף חנה׳לען און שאקעלט טרויעריג מיט׳ן קאפ):

אָנקעל קאהן: (הויבט זיך אויף מיט פאראד): מיינע דאַמען, מיינע העררען! איך פערשטעה עס גאַנץ גענוי, ווען אַזעלכע אַלטע לויטע, ווי שוויגער-פאָטער, וואָלטען די רייזע נאָך ציון מאַכען. איך בין אויך פרומע יודע, און דער פרעדיגער פלעגט עס זאָגען אין דער זינאַגאָגע יעדען זאָנאַבענד. אָבער זאָלכע יונגע לויטע, וואָס זאָלען זי דען אין ציון מאַכען? קיינע פאַבריקאַציאָן, קיינע אינדוסטריע. נישט וואַהר, מיין אַנגעל?

טאַנטע בערטאַ: וואַר, מיין ליעבער, וואַר, מיין גאַטע.

אַנדרזשעי: (ווי צו זיך): ציון! איך האָב עס נאָך קיין מאָל נישט געזעהן, נישט אין חלום, נישט אין דער וואָהר, דער נאָך קיינמאָהל נישט געדענקט,—איך פיהל, עס איז נישט, אַז דאָס איז מיין, און איך וויל דאָך צו וועמען געהערען, נאָך וואָס בענקען, וואָס דאָס ליעבען...

יוסטינע: אויף פוילישע ערד בין איך געבוירען, אויף

פוילישע לאַנקעס האָב איך מיך ערצויגען. די זון, וואָס בעגיסט די פוילישע פעלדער, האָב איך צום ערשטען מאָל דערזעהן. מיין היים איז דאָס לאַנד, וועלכעס האָט מיך אין זיין שויס געהאַלטען, פון זיין מילך געזויגען. קיין אַנדער היים, קיין אַנדער לאַנד קען איך נישט, האָב איך נישט.

העלענע: (צו טאַנטע בערטאַ) שטודירט אין אויסלאַנד, געבילדעט ווי אַ מאַנספערזאָן. עס האָט געגוג געלד אָבגעקאָסט.

טאַנטע בערטאַ: מען בעמערקט עס באַלד אין איהר שפּרעכען אַזוי פיין, אַזוי איידעל.

העלענע: איין צרה נור, זי וויל נישט התוגה האָבען. וויפיעל מען רעדט דאָס שדוכים אוים.

טאַנטע בערטאַ: עס איז היינט אַזאַ מאָדע, עס וועט איבערגעהען, זי וועט עלטער ווערען, וועט זי קליגער ווערען.

העלענע: געבע גאָט, געבע גאָט.

בן־ציון: (דורך די צייט, ווען טאַנטע בערטא מיט העלענען שמועסען בעזאמען, וועגדטזיך בן-ציון, שאקלענדיג דעם קאפ אויף העלענען): „אוי גלות־קינדער, אוי גלות קינדער.

משה: אַ גלות־מאַמע. איז אויך אַ מאַמע.

בן־ציון: מען דאַרף זי זיך פון האַרץ אויסרייסען און אַוועק־וואַרפען, עס איז אַ מאַמע אַ קאַליקע.

משה: אַ מאַמע אַ קאַליקע איז פאָרט אַ מאַמע.

חיים: (הויבט זיך אויף, ווארפט די ווערטער אהין צום טיש) היימאַט און פאָטערלאַנד דאָס איז אַ געשעפט פאַר אייך, בורשואַזיע מיר, אַרבייטער, פּראָלעטאַריאַט, האָבען נישט קיין היימאַט, די גאַנצע וועלט בורשואַזיע איז אונזערע שונאים; אונזער פאָטערלאַנד איז דאָרט, וואו דער פעטער קאַפּיטאַליזמוס מינקט נישט פון אונזערע ביינער דעם מאַרך אוים...

יוסף: (צום טאטען) הע, טאַטע, אַרויסגעקומען אַ צייט, די קינדער רעדען פאַר די עלטערן.

משה: אַז די עלטערען האָבען נישט אָבגערעדט פאַר די קינדער, מוזען די קינדער פאַר די עלטערן אָברעדען.

ר' חנן: (הויבט זיך אויף פון טיש, ציהט מיט זיינע צוויי זיהן באריס'ן און יוספ'ן, דרעהט זיך איבער דעם שטוב) עס האָט דאָרט אין

דרויסען געמוזט אנ׳אַנדער וועלט ווערען, וואָס טהוט זיך דאָס אזעלכעס, דאָרט, ביי אייך, אין גרויסע שטעדט?

יוסף: טאַטע, מיך פרעג, ביי אונז אין די הינטערגעסלעך ריהרט עס שוין שטאַרק אָן, ביי זיי (ווייזענדיג אויף באריס׳ן), דאָרט אין די הויכע פענסטער הויבט עס ערשט אָן צו דערגרייכען, איינציגוויין, ביז עס וועט צו זיי קומען, ווי אַ דונער אונגעריכט.

ר׳ חנן: עפּעס שטאַרבט אָב, עפּעס ווערט געבוירען. וואָס, ווייס איך נאָך אַליין ניכט.

יוסף: אָבער, טאַטע, וואָס וועט דער סוף זיין?

באָריס: עָ, אַז דאָס וועט אויס׳חתונה־האָבען, וועלען זיי אין אַלע נאַרישקייטען פערגעסען.

יוסטינע: (דורך די צייט, ווען ר׳ חנן רעדט מיט די קינדער, הערט זיך פון טיש אבגעהאקטע ווערטער, ווי זי קריעגט זיך מיט׳ן אנקעל קאהן): די גאַסטפריינדליכקייט, פון די פוילישע קעניגען... איהר אַלס געסטע פונ׳ם לאַנד...

אָנקעל קאַהן: ענטשולדיגט בעסטענס (בעמערקט, ווי ר׳ חנן רעדט מיט די צוויי זיהן, אונגרוהיגט זיך): אָבער באַ גוטע בירגער... ליעבע מיין פּאָטערלאַנד... ענטשולדיגט בעסטענס. (אין א זייט צו טאַנטע בערטא). דער פאָטער שפּריכט מיט די זענע געווים איבער די ערבע. (צו יוסטינען). יאַ, יאַ, ווייר זאָלען נאָך איבער דיזען שפּרעכען. (ער געהט אהין צום שוועגער מיט די זיהן): זאָ, זאָ, פאַטער. נון שפּרעכען וויר איבער עטוואָס אַנדערס. וואי פינדעט זיך דער ליעבער פאָטער? יאַ, עטוואָס אָבגעצערט, זאָלטע דער פאַטער קומען צו אונז זיך ערהוילען, מיר מאַכטען בעזאַמען די רייזע אין וואַרעמעסבאַד, עס זאָלטע דעם פאָטער גוט דינענען? דען נישט וואַר, מיין אַנגעל?

טאַנטע בערטאַ: וואַר, מיין ליעבער, וואַר, מיין גאַטע.

מלכה׳לע: (געהט אב פון טיש מיט חנה׳לען): פון איין בעט איז דאָס אַלץ אַרויסגעקראָכען, הינטער איין באַלקען זיך אויפגעחאָוועט, אין דער וועלט געגאַנגען, יעדער בעזונדער מיט זיין שאָבען צוריקגעקומען...

אָנקעל קאַהן: (צו דער שוויגער-מוטער): אַך, די ליעבע מוטער פערלאָזט אונז שוין. ווי בעטריבט דאָס מיין הערץ.

אַנדרזשעיִ: (וואס איז איבערגעבליבען ביים טיש, קלאפּט מיט די פייסט אין טיש אויסרופענדיג הויך): וואָס בין איך? צו וועמען געהער איך! הערט! איהר, וואָס האָט מיר לעבען געגעבען, וואָס פאַר אַ ציעל האָט איהר מיר אין לעבען געגעבען? וועמען זאָל איך ליעב האָבען, וועמען זאָל איך פיינד האָבען? וועמען זאָל איך געהערען?

בן־ציון: דו קעהרסט דעם אידישען פאָלק אָן, דיין לאַנד איז ציון.

אַנדרזשעיִ: קיינמאָל נאָך האָב איך ציון נישט געזעהען, קיין מאָהל נאָך האָב איך ציון נִיט געבענקט!

בן־ציון: דו וועסט פערבענקען... (געהט אב פון טיש או זינגט פיר זיך):

„עוד לא אָבדה תקותנו.

התקוה הישנה״.

יוסטינע: די ערד, וועלכע האָט דיך אויפגעצויגען; די קעהרסט דו אָן.

אַנדרזשעיִ: די ערד וועלכע האט מיך אויפגעצויגען, איז מיין און קיינמאָל נישט מיין געוועזען!

יוסטינע: (זי געהט אב אין א זייט, און זינגט פאר זיך):

Jeszcze Polska nie zginera Poli my zyjemy.

חיים: (רופט צו איהם): די מלחמה פון ארימען פראָלעטאַריאַט רופט צו דיר.

אַנדרזשעיִ: די מלחמה פון אָרימען פראָליטאַריאַט איז אַ אַלגעמיינער שטאַדטס־גאָרטען, איך דארף אַ שלאָפּס־שטוב דעם קאָפּ אַניעדערצולעגען.

חיים: (געהט אב, זינגט פאר זיך):

הימעל און ערד וועלען אונז הערען

אַ נ׳עדות וועלען זיין די ליכטיגע שטערן.

מיר שווערען, מיר שווערען!״

אַנדרזשעיִ: (קלאפּט אין טיש מיט די פויסטען אין דער האנד);

וואס בין איך? צו וועמען געהער איך? גיעט מיר אַ ציעל אין לעבען! לאָזט מיך איבער עפּעס ליידען, עפּיס ליעבען! (געהט צו צום זיידע)

זיידע, דו פאָהרסט אַרויס קיין ארץ־ישראל. צו וואָס?

ר' חנן: איך וויל קומען צו קבר=אָבות אין דעם לאַנד פון אונזערע עלטערן!

אַנדרזשעי: און אונז דאָ וואָס לאָזט דו איבער?

ר' חנן: אמונה.

אַנדרזשעי: און וואו האָב איך זי?

ר' חנן: פרעג דעם טאַטען, וואָס האָט דיך אויפגעצויגען

אַנדרזשעי: (צום פאטער): טאַטע, זאָג דו, וואָס דו האָסט מיר לעבען געגעבען, וואָס פאַרא ציל האָסט דו מיר אים לעבען געגעבען?

באָריס: און דו רעדסט די נאַרישקייטען, שעמען זאָלסט דו דיך, ענדיג אויף דאָקטאָר און נעם אַ כלה מיט אַ סך נדן, וועסט דו האָבען אַ ציל אין לעבען.

(פארהאנג פאלט פלינק).

צווייטער אקט.

אין ר׳ חנן׳ס גארטען. רעכטס צווישען געדיכט בעזעצטע בוימער א ווערענדע מיט האלב-איינגעשטעלטע פלינעל (דאכט זיך א סוכה). אין די ווערענדע איז געגרייט צום טיש — אויף טהעע. אין הינטער-גרונד ווייט א היכער וואלדיגער בארג, פון צווישען די בוימער זעהט מען ארויס צוויי הויכע שפיטצען מויער פון אג׳אלטער חורבה, וועלכע זעהען אויס, ווי אונגע. הויערע קומענס, וואס שטייגען צווישען די בוימער. ארום בארג זעהט מען, ווי עס ציהט זיך א שמאלע ווייטע וועג - סטענגע, בעזעצט מיט הויכע. אוראלטע טאפאלען. אין מיטען - גארטען א הויכע לינדען - אלעע. גראז-בענק הינטער די בוימער. לינקס א פלויט מיט א פארטקע, נאכהער לאנגע פעלדער, וואס ווערען פערלוירען אין א טהאל, דערנאך ציהען זיי זיך בארג-אויף.

ר׳ חנן, מלכה׳לע, באריס, העלענע, אנקעל קאהן, טאנטע בערטא, יוסף, הנה׳לע, רחל-לאה, אנדרושעי, משה, בן-ציון.

ר׳ חנן: (מיט מלכה׳לען אנגעטהון אין שבת׳דיגען האל־טען צוויי גרויסע סדורים געהען איבער די לינדען—אלעע אין גארטען צו דער פארטקע צו. נאך זיי געהט נאך א יונגעל פון א יאהר ניין, א אטלאסען קאפעטיל, מיט געקרייזעלטע פיאות לעך, טראגט נאך נאך זיי צווי גרויסע סטערין--ליכט, נאך זיי געהט נאך רחל-לאה, ווישט זיך די אויגען מיט׳ן פארטוך. שטעטער די משפחה. די אלטע פערלאזען דעם גארטען דורך ד׳ פראר-קע, נאך זיי דער יינגעל מיט די ליכט).

(מלכה׳לע און די פאריגע, אויסער אייניגע)

רחל־לאָה: (צוריקגעהענדיג) געהען די אַלטע אויפ׳ן בית־הקברות, געזעגנען זיך מיט די טויטע ביים לעבען. דעם טאַטען מיט דער מאַמען דאָ אין קבר איבערגעלאָזט, אין אַ פרעמדע מדינה פאָהרען זיי שטאַרבען, וואו משיח וואוינט... (אבגעהענדיג) זיי געהען די אַלטע אויף בית הקברות צו בעטען ביי די טויטע פאַר די לעבעדיגע.

משה: (צו רחל־לאהן) וואָס רעדט איהר דאָס צו זיך, באָבע׳שי?

רחל־לאָה: וואָס דאָס האַרץ טהוט וועה, און קיין אַנדערע פיהלט עס נישט. (ועצט זיך מיט משה׳ן אין א ווינקעל, אויף א גראז־באנק).

טאַנטע בערטאַ: (פערבעט די געסט אויף די וועראנדע) וויר ביטען שען! ערלויבען זי דאָך צום טהע!

(אלע, אויסער בן ציון און אנדרזשעי, וועלכע זענען עפעס פערטהון אין א שמועס, געהען צו דער וועראנדע).

העלענע: (נעמט אן אנדרזשעין פאר׳ן ארבעל) קום דאָך מיט.

אַנדרזשיי: איך דאַנקע, מאַמאַ, באַלד.

(אלע זעטצען זיך ארום טיש. אנקעל קאהן צווישען העלענען און טאנטע בערטען. טאנטע בערטא גיעסט אן גלעזער טהע, העלענע העלפט איהר צו, שטעלען ארום און בעטען צו טרינקען. די מאַנ־ספערישווינען שמועסען צווישען זיך זעהר ווארעם. די פרויען נעהמען אויך אנטהייל. הנה׳לע פיהלט זיך פרעמד, האט מורא כיט א אבר צו ריהר׳ען. העלענע קוקט אויף איהר זעהר רחמנות׳דיג און בעט זי גוט־מוטיג).

העלענע. (דערלאנגט דעם שוואגער קאהן א טאצע קאפע). ער־לויבען זי, שוואגער.

אַנקעל קאַהן. דאנקע בעסטענס. אַז די קינדער איזט עפ אימער צו ערקענען די מוטער. (צום שוואגער) עס איז

קיין וואונדער די קינדער אזוי ערציהען לאזען. אזאלכע איינע מוטער. נו, נו (צום ווייב מיט א געלעכטערל) אך העטעס דו די מעגליכקייט געהאט דיין איידעלקייט אויף דיינע קינדער איינצופליסען.

העלענע. (שטופט די שוועגערין, האלב אין סוד) זאג׳ן אז עס איז נאך נישט פערפאלען, זאל ער נאר נישט זיין אזא שוויגערידע (א געלעכטער).

אנקעל קאהן, (כיט׳ן פינגער צו העלענען). פערשעמען זי מיך נישט אזוי אין דער געגענוואנרט מיינער פרוי (האקט אב, ערמאנענדיג זיך) אבער יא, וואס איך וואלטע זאגען איהרער יוסטינע, וואו איז דאס גוטע פרײלען יוסטינע? איך האבע איהר דאך א געהיימניס צו פערטרויען.

העלענע: וואס דאס אזאלכעס?

אנקעל קאהן: איהר נור זעלבסט צו פערטרויען (רעדען צווישען זיך).

באריס: (צו חנה׳לען) פאר וואס טרינקט די שוועגערין דעם טהיי נישט?

חנה: (שאקעלט מיט׳ן קאפ, שמייכלענדיג).

יוסף: לאז זי נעמאך, א יודענע, זי זעהט אזעלכע פריצים אין קאפעלושען, האט זי דרך־ארץ.

טאנטע בערטא: (טראגט איהר אונטער א טאץ מיט קאנפעטורען) ערלויבען זי דאך, גוטע פרוי.

(פויזע)

באריס: (צו יוסף׳ן:) נו, וואס מאכען דארט דיינע בהורים?

יוסף: זיי לערנען דארט תורה מיט דיין זוהן.

העלענע: (האלב ברוגז׳ליך) מיין זוהן דארף נישט זייער תורה, זאלען זיי זיך ליעבער לערנען ביי איהם, ווי מענשען צו בעהאנדלען.

יוסף: זיי וועלען זיך ביי איהם לערנען, ווי מענשען צו בעהאנדלען, פאר דעם אבער וועט ער זיך ביי זיי לערנען ווי זיך אליין צו בעהאנדלען (פויזע).

באריס: וואָס, זיי האָבען זיך שוין אליין פֿערזאָרגט, און יעצט האָבען זיי שוין נאָר נישט מעהר וואָס צו טהון, נור די וועלט צו פֿערזאָרגען?

יוסף: אַז זיי וועלען נישט די וועלט פֿערזאָרגען, ווער דען וועט זי פֿערזאָרגען? מיר אַודאַי נישט. מיר זענען פֿער־טהון מיט דאגות פרנסה, מיר האָבען קיין צייט צו דעם. אַזוי איז עס תמיד. אַז זיי וועלען עלטער ווערען, וועלען זיי אַר־בייטען אויף עולם הזה, און זייערע קינדער אויף עולם הבא. אזוי איז עס, מיר לעבען היינט אין נישט קיין זיכערע צייט. די צייטען צווישען די עלטערן און די קינדער טוישען זיך, ביסט נישט בטוח, ברודער, אויב דיין פראצע, וואס דו הא־רעוועסט אזוי דערויף טאג און נאכט, וועט נישט איבערגעגע־בען ווערען אין די הענד פון דיינע שונאים...

באריס: (איראָניש) אזוי זארגען זיי, הייסט עס, פאר מיר און פאר מיין קינד.

יוסף: טאקי אזוי, טאקי אזוי,

(פּיים טיש ווערט שטיל. יעדער טהוט זיך דאס זייניגע, שטיל שנויגענדיג. דער אנקעל קאהן רוימט זיך אין אייער מיט העלענע. עס הערט זיך, ווי אנדרוששיי רעדט מיט בן־ציונען עפּעס וועגען א נ׳ענין, אין די לינדען־אלעע, געגען איבער די וואראנדע. העלענע רופט איינינגע מאל אנדרוששיי׳ן קאפּע טרינקען. ער איז פערטיפט אין שמועס און הערט נישט).

בן־ציון: (דורך דער צייט, ווען אויף די וואראנדע ווערט שטיל, הערט מען זיין שטימע, ווי ער שמועסט מיט אנדרוששיי׳ן), עס איז קיין וואונדער נישט. זיי זענען תמיד פֿאַר־געווען פֿון דעם אַלעם. מען האָט אייך פֿערשפּיעלט מיט א זאַלכעס, וואָס קעהר אָן אייך נישט און איז נישט אייער. אייערע עלטערן, אַנשטאָט צו בעשאַפֿען עפּעס נייעס פֿון דעם, וואָס איז אייער, האָבען גענומען פֿאַרטיגעס פֿון פֿרעמדע און אייך דער־מיט אָנגעמאָכטען. און איהר האָט זיך געפֿרעהט אויף פֿרעמ־דע התונות און מיטגעטרויערט אויף פֿרעמדע אבלות. עס איז קיין וואונדער נישט, וואָס זיי דאָרט האָבען געקוקט אויף אייך ווי אויף אַ פֿרעמדען. איהר האָט אין דעם קאָהן נאָרניש־

פֿאַרײַנגעשטעלט, ווען איהר וואָלט געוואָלט, האָט איהר זיך געקענט אויפֿהויבען און אַוועקגעהען, און אַזוי לעבען קען מען מעהר נישט ......

אנדרזשעי: איך האָב דאָס פֿרעמדע לעבען געוואָלט, פֿאַר מײַנס האָב איך עס געוואָלט מאַכען. אַ מענש מוז דאָך צו ווען נעמען געהערען, מוז דאָך עפּעס האָבען. און איך האָב געזוכט, בײַ אַלע געטער געזוכט, איך האָב געוואָלט ליעבען, זײַן צוגעבונדען צו דעם, ווײַל עס איז מײַן.

בן-ציון: דאָס פֿרעמדע איז אויף אײַך געפּלאַצט, צוריסען זיך אין רוקען און פון אלע זייטען אבגעפאלען. אייער טאטע, א יוד א סוחר, האט נישט קיין צייט צו בעקלעהרען וועלכע איז מיין און וועלכע איז דיין. דאס ערשטע און בעסטען און עס טויג צום געשעפט, נעמט מען אריין אין שותפות . . .

ביז אהער האט מען געקענט מיטמאננצען מיט דער התונה! יעצט, ברודער איז געקומען א צייט, מען מוז וויסען צו וועמען מען געהערט.

אנדרזשעי: און איהר ווייסט שון צו וואָס איהר געהערט?

בן-ציון: איך געהער צו מיר אליין. איך דארף קיינעם איבערצייגען, אז איך קען אויך פיהלען, ליבען, און נישט בליז, ווייל איך האב אין דעם אנ׳אנדערן מיין, נאר ווייל דאס בין איך. איך ווייס ווער מיין טאַטע איז, און מיט דעם אויסגעשטאטענעם געדאנק און טהאט ווער איך בין. וועל איך דאס איבערגעבען מיין קינד, אז ער זאל ניט זיין א אונרעטזאמער חלום פאר אנדערע, נור א ליכט פאר זיך אליין

אנדרזשעי: (נאך א לאנגען נאכדענקען) איך פֿער-שטעה אײַך נישט, יונגער מענש. האָרכט אויס: געכטען האָב איך אײַך נישט געקענט, הײַנט זעה איך אײַך און ווער מיט אײַך, מאָרגען ווועלען מיר זיך ווײַטער צוגעהען אין דער וועלט אַרײַן, און אַזוי ווי מיר זענען ביז נעכטען געווען איינער פֿאַר דעם אַנדערן געשטאָרבען, אַזוי וועלען מיר עס פֿון מאָרגען אָן ווײַטער זײַן. מיר לעבען איין מינוט אונטער איין שט[illegible] וואָלקען, וואָס זײַנע טראָפּען נעצען אונז דורך בײַנאַנדער . . .

מיר זענען איינציקלעך פֿון איין זיידע, וואס פֿאַרט אונז מאַרנען אָב שטאַרבען אין אַ פרעמד לאַנד... צו האָט איהר עפּעס אַזעלכעס, וואָס זאָל אונז, אָט די איינציקלאַך פון דעם נעשטאָרבענעם זיידען, צוזאַמען בעהעפטען. וואָס? זאָגט?

משה: (גיהט צו צו זיי' און הערט זיך איין, וואס זיי רעדען, אויף די ווערטער ווערט שטיל).

העלענע: (פון די וועראנדע די אנדרזשיין:) ערלויב דאָך צו אונז אַהער. פֿילייכט אַ טאַצע קאַפֿע?

אנדרזשעי: (מאכט מיט די הענד).

העלענע: (דעם קאפ אוועקדרעהענדיג:) עס לוינט זיך מאַכן מיט די יונגען דאָס האַרץ אויסצורייסען.

באָריס: זיי ווילען דאָך איהם דורכאויס וויזען, וואָס זיי קענען.

יוסף: שוויַיג, שוויַיג, לאָז מען ליעבער אויסהערען, וואָס דער בחור איז מתודה. (אויף די וועראנדע ווערט שטיל).

אנדרזשעי: קענט איהר מיר געבען אַ ציעל אין מיין לעבען? הערכט אויס: צווישען אַנדערע האָב איך געלעבט, איך האָב געזעהען, ווי מענשען זענען זיך מוסר נפש פאַר דעם, וואָס איז זייער. מענשען האָבען אַ שרש אין דער ערד, וועלכע האָט זיי אַרויסגעגעבען. איך האָב דאָס אַלץ מיטגעמאַכט מיט אַנדערע. געוויינט אויס טרויער, געגרעס'ט אויס שמחה. און מיינט ניט, דאָס איז נעמאַכט געוועזען. ניין, איך האָב עס געוואָלט ליעבען. נור איך האָב אין דעם קיין אמונה ניט געהאַט. ניט דערפאַר, ווייל איך בין שוין צו אַלט אָדער נאָך צו יונג אמונה צו האָבען. ניין, מיין האַרץ איז פול מיט ליעבע, איז פול מיט לעבען, און זעהענדיג, ווי אַנדערע גלויבען, ווי אַנדערע ליעבען דאָס, וואָס איז זייערס, האָב איך מיין קאָפּ צווישען די קניהען איינגעגאָרעט, און אַליין מיין נשמה אויס קנאה געגעסען... און אַליין מיר אין פנים געשפיענען: אומגליקליכער! וועה איז צו דעם זוהן, וואָס זיין טאַטע האָט איהם קיין ירושה ניט איבערגעלאָזט. הערכט אויס, מיין האַרץ איז פול מיט אמונה איך

בין אַ כוהן, וואָס זוכט אַ בית-המקדש. גיט מיר מײַן גאָט, וועל איך אײַך וועלטען מויערען, וועלטען אײַנלייגען.

בן-ציון: און איך וועל אײַך געבען. דאָס איז אײַער פֿאָלק, אײַער לאַנד. די וויסטע מאַמע ציון, וואָס איז צוויי טויזענד יאָהר אַליין געווען, שטרעקט אויס איהרע הענד נאָך אַזעלכע פֿערשטויסענע קינדער.

אנדרזשיי: ווי זעהט דאָרט אויס אײַער מאַמע ציון? צו ציהען זיך אַזעלכע גרינע פֿעלדער, ווי דאָ בײַ אונז? צו בעגילדעט דאָרט די זון די זאַמדיגע ברעגען פֿון דעם טײַך? ווי הייסט ער דאָרט?

בן-ציון: ירדן.

אנדרזשעי: ווי די ווײַכסעל? צו ציהט זיך דאָרט אויס ווײַט דער האָריזאָנט און פֿערנעבעלט די טאָפּאלען-בוימער, ווי דאָ בײַ אונז? ווי זעהט דאָרט אויס די מאַמע ציון?

משה: (דערנעהרט זיך) שווײַגט, שווײַגט, מען פֿערצעהלט דאָס קינד פֿון דער מאַמע, וואָס האָט איהם געהאַט.

חיים: (קומט אן פון דער צווייטער זייט). און וואָס האָט איהם אָנגעוואָרען פֿאַר'ן יאָהר.

משה: און פֿון דער אַנדערע, וואָס האָט איהם געהאָלפֿען אויסטראָגען.

בן-ציון: איך האָב נאָך ציון נישט געזעהן, דאָך אין מײַן האַרץ פֿיהל איך עס..., די פֿעלדער, וואָס האָבען געהערט דוד'ס געזאַנגע...

משה: (איבערררייסענדיג) דער ציוניסטען-קאָנגרעס האָט אָנגענומען דעם אוגאַנדאַ-פּראָיעקט.

בן-ציון: אויף אַ נאַכט-לאַגער נור, (מיט דעם פּאריי-גען טאהן). די פֿעלדער, וואו אונזערע הייליגע אבות...

חיים: (נאכמאכענדיג דעם זעלבען טאהן) די ווילדע אַפֿריקאַנער, וואָס האָבען געגעסען גרינע טאַטערקע פֿון די בוימער אַראָב...

בן-ציון: מענשען, וואָס האָבען גאָר-נישט, קענען פֿון אַלץ לאָזען (צו אנדרזשיי'ן): מיר וועלען גלויבען אין ציון און מיר מוזען גלויבען אין ציון, צוזאַמענקניפּען די

שניר פֿון היינט און די, וועלכע איז געוואָרען אָבגעריסען פֿאַר צוויי טויזענד יאָהר צוריק.

אנדרזשעי: און מיט די צוויי טויזענד יאָהר וואָס וועט זיין?

בן-ציון: די צוויי טויזענד יאָהר זענען געווען לע-בען פֿון גלות. מען מוז זיי זיך אויסרייסען און אַוועקוואַר-פֿען, אויסרייסען מיט געוואַלד און אָנהויבען לעבען אַ נייעם לעבען.

משה: דאָס קענען נור זאָגען אַזעלכע, וואָס לעבען אין דער היסטאָריע פֿון דער פֿערגאַנגענהייט אָדער אין דער פאַנטאַזיע פון דער צוקונפט. מיר, מענשען פֿון היינט, מוזען מיר קענען יעדעס קייטעל, וואָס קניטעלט בייזאַמען אונזער נעכטען און מאָרגען. יעדער דור פֿערלאַנגט דאָס זיינינע. קיין יאָהר, קיין טאָג, קיין שעה ווערט נישט פֿערפֿאַלען אין לעבען, מיר, יודען פון היינט, זענען נישט די יודען פון פאַר צוויי טוזענד יאָהר צוריק, מיר פערשטעהען זיי נישט און קענען זיי נישט. מיר זענען אויך נישט די יודען פון טוזענד יאָהר שפעטער, מיר זענען מענשען פון היינט, וועלכער איז געוועבט פון נעכטען און מאָרגען. איך וויים נישט, ברודער, אז מאָרגען זאָל משיח קומען, צו וועט זיך נישט געפינען אַ שניידער׳ל אין אַ קליין שטעדטיל, וואָס וועט זאָגען: אהבתי את אשתי, און וויל נישט פערלאָזען דאָס בלומעל, וואָס שטעהט פֿאַר זיין פענסטער. וואָרום זעהסט דו, די טראַגעדיע פון גלות איז דאָס, וואָס דאָס גלות ווערט די מאַמע פון דעם פערטריבענעם...

חיים: די טראַגעדיע פֿון גלות איז דאָס, וואָס דאָס פאָלק, וואָס האָט פֿערלוירען זיין זעלבסטשטענדיגקייט, הערט אויף צו זיין אינטער-נאַציאָנאַל. עס קוקט אויף אַלעם פון דעם ענגען שטאַנדפונקט פון זיינע פריוואַטע נאַציאָנאַלע ליידען. קומט, ברידער, לערנט די מאסע. איהר וועט זעהן, וואָס די מאַסע דאַרף. ליכט און ברויט. (קלאפט אנדרזשעין אויפ׳ן פלייצע) מיט מיר רעד, ברודער, אָט וואָס מיר דאַרפען. יודען זענען אַ פראָלעטאריאַט-פֿאָלק. אונזערע ברידער ווערען אויסגענאָגט פו די העכט דאָרט. (ווייזט מיט׳ן פינגער אויף די ווערענדע)

קוק אָן די שררים, דו זאָלסט מיר לעבען, זיטצען זיך ביים טיש. מאָרגען וועט איהר שוין נישט עסען קיין מיטאָג, איך זאָל שוין אַזוי לעבען.

יוסף: (פון דער וועראנדע:) פון וואַנען קומסט דו דאָס, מיין זוהן?

חיים: פון דער מאסע אין דער מאסע.

יוסף: וואס האָסט דו דאָס אַזאָלכעס אָבגעטהון?

חיים: כ׳האָב אָנגעגריִיט פאַר אייך אַ׳אָנבייסען אויף מאָרגען, וועט איהר פערגעסען אָן מיטאָג צו שפּײַזען, ווי דער אָנקעל זאָגט.

יוסף: וואָס דאָס אַזאָלכעס?

חיים: כ׳האָב צוזאַמענגערופען דעם בעקער-פראָלעטאַריאַט און מען שטרייקט, טאַטע-ברודער! (צום פעטער באריס). דער פעטער וועט מאָרגען צום בעקער-הויז געהען און צום אויוען זיך שטעלען. און די מומע (צו העלענען:) וועט די מיִירע מאַכען, כ׳לעבען. (צום אָנקעל קאהן:) און דער אָנקעל וועט אַזוי גוט זיין די שינדעל זיך אָנטהון און וואַסער ברענגען.

יוסף: וואָס זאָגט איהר נישט צו איהם!

באָריס: (אויפהעבענדיג זיך פון טיש). נעה, קלײַב נחת פון דיין בחור. (געהט ארונטער פון דער וועראנדע מיט טאנטע בערטהא, נאך איהם אנקעל קאהן מיט העלענען, נאך זיי דער איבריגער עולם).

חיים: (געהט אויף די וועראנדע און קוקט נאך די אבגעהענדע געסט:). חִי־חִי־הִי, וואָס זאָלען מיר מאַכען? אײַן צוועק איז פאַר דער יודישער מאסע – ליכט און ברויט! (קלאפט זיך אויפ׳ן הארץ). הײַנט זענען מיר שררים (זעטצט זיך ביים טיש אין א ברייטע פאזע.) וואו זענט איהר, אָנגעפּרעסענע בייכער? דאָס שענע פיינע גלאָז טהע, ביטע נישט אַזוי לאַנגווייליג, איילט אייך אַ ביס׳ל צו.

בן-ציון: (צו אנדרושעי:) ערלויבט נור (געהען אב בעזאמען שמועסענ׳דיג, אין הינטער-גרונד, צווישען די געריכטע בוימער, הינטער דער וועראנדע).

יוסף: (געהט צו צו משה׳ן:) נו, נו, ווי געהט עס מיט יודישקייט?

מוֹשה: מען ציִעהט עס, טאַטע, אויף דער קאַפּיטע אַ האַרט שטיִקעל לעדער, עס גליִטשט זיִך ניִשט אַזוי לײַכט.. (ריידען שפּאַציערענדיג).

אָנקעל קאַהן: (מיט העלענען דרעהען זיך איבער די לינדען־אַלעע, שמועסען זעהר פעראינטערעסירט). האַבּע פּער־נאָמען, זעהר אויפריִכטיִג, ביִן אויך דיִ זעלבּע מײַנונג, גאַנץ דיִ זעלבּע מײַנונג. קיִנדער דאַרפען זײַן דאָס גליִק דער עלטערן, עלטערן דאָס גליִק דער קיִנדער. יאַ, יאַ.

העלענע: (רייסט איבער). שוואָגער, זײַ ווײַסען עס פיעל בעסער פון מיִר. זיִ זיִנד דאָך אַ וועלט׳ס־מענש, וועלכער האָט פיִעל געזעהען, פיִעל געהערט, און וועלכעס, וועלכע (פערענדערט דעם טאָן, און הויבט אן צו ריידען פּראָסט יודיש). מילא פאַרן שוואָגער דאַרף מען זיִך דאָך ניִשט פערשטעלען, מיִר זעגען דאָך הײַמיִשע מענשען. איידער מען דערלעבט דאָס אויפצוציִהען? וויִפיִעל מאָל ווערט דיִ מאַמעס מיִלך געדונגען... (עס ווייזען זיך איהר אין די אויגען טרעהרען). און אז נאָט העלפט שוין יאַ, אַז עס קומט דיִ צײַט אַ שטיִקעל נחת צו דער־לעבען, קען דאָס קײַן טאַטע, קײַן מאמע ניִשט. יעדער האָט זיך זײַנע מאָדעס, פערדרעהט זיִך זײַן קאָפּ, גאָט ווײַסט מיִט וואָס? מען האָט דאָס לערנען געלאָזט, דיִ הײַנטיִגע וועלט פערלאַנגט דאָס, צו אַ שדוך, צווישען מענשען איִז דאָס גאָר.; אַך! שוואָגער, אַ מויד פון צוויי און צוואַנציִג יאָהר און קלעהרט נאָך גאָר ניִשט פון קײַן תּכליִת.

אָנקעל קאַהן: עס וויִרד יאַ דורכגעהען, קיִנדהײַט, דאָס געהט יאַ דורך מיִט דיִ יוגענד, דעסוועגען האַטע איִך איִהנען ראַטהען, דאָס פּרײַלײַן זאָל דאָך צו אונז צו גאַסט קומען, זיִ וויִרד דאָרט דעם יונגען מענשען קענען לערנען, פערווײַלען זיִך, איִנס טהעאַטער געהען, איִזט זעהר ליִעבער, וויִרדיִגער יונגע.

העלענע: הײַנטיִגע צײַטען, זאָל עס דעם שוואָגער ניִשט פערדריִסען, יונגע מענשען, מען מוז גוט פאָרזיִכטיג זײַן, איִך ווײַס, דאָס איִז דאָך מײַן אײַנציִג קיִנד...

אנקעל קאַהן: מוזע שוין פּערזיִכערן־טיכטיגער

יונגער מאַן. מײַן קאָזין זעלבסט אויס שטוטגאַרט, מיטגעמאַכט די ראַיאַל־שולע. פֿײַן, פֿאָרנעמליך און געזעלשאַפֿט, האַטע גוטע פּאָסטען, פּאָסט־בעאַמטער, ביז צוויי טויזענד מאַרק יעהרליכער גאַזשע, בעטעט מיט מיר אין איין טעמפּעל. גוטער זוהן זײַנער עלטערן . . .

העלענע: איך פערלאָז מיך אין גאַנצען אויפ׳ן שוואָגער, צוערשט גאָט, דער נאָך ער. וואָס קענען מיר זאָגען, אַז עס איז אַ זוג פון הימעל, וועט עס ממילא ווערען אויסגעפיהרט. זאָל דער שוואָגער נישט פערגעסען: יוסטינע איז בײַ אונז די אײַנציגע טאָכטער. מילאָ וויפיעל עס האָט אָבגעקאָסט איהר בילדונג, איהר ביכער לעזען, איהר פּאָרטעפּיאַן שפּיעלען פון דעם רעדט מען שוין נישט. מיר וועלען זי דאָך פון אונז נישט אַרויסלאָזען מיט לעדיגע הענד.

אָנקעל קאַהן: זעלבסטפערשטענדליך, זעלבסטפער־שטענדליך. יעדענפאַלס, יאַ וויפיעל זינד זי אין דער מיינונג איהרער טאָכטער מיטגאַבע צו געבען? אום דעם יונגעס וועגען איז עס יאַ אײַנעגאַל, ער ווירד יאַ נישט הייראַטהען דעם מיטגאַבעס וועגען, נור זײַנע עלטערן . . . יעדער פאָטער זאָרגט דאָך אום דאָס גליק זײַנעס קינדעס.

העלענע: מילא וואָס דער פאָטער וועט געבען אודאַי נישט ווייניגער, ווי זיבען, אַכט טויזענד רובעל, אין דעם וועל איך שוין זײַן, דאָס איבריגע צו צעהן וועל איך מיר שוין מוזען אַ נ׳עצה געבען, פאַר דעם איז מען דאָך אַ מאַמע. אין גוטע צײַטען געמט מען אַראָב און מען בעהאַלט פֿאַר דאָס קינד׳ס וועגען . . .

אָנקעל קאַהן: (מיט אַ געלעכטערל). די „קניפּלעך?"

העלענע: רופט עס, ווי איהר ווילט, אַב, עס איז דאָ, און מיט אַ נ׳אויסשטעהער וועט זי זיך אויך נישט דאַרפען צו שעמען אַפילו אין בערלין. גלויבט מיר.

אָנקעל קאַהן: רעכט שען, רעכט שען. וויר זינד דאָך שוין איינס, יאַ, מחותנים, וואָס, ניין? זאָלטע אָבער די יוסטינע נישט דערגענגען האַבען, דאָס דער ברויטיגאַם דויטש איז? זי איז דאָך יאַ זאָלכע אײַנע פולין. בײַ אונז צו פויזען

מוזט מאַן יאַ נוטער דויטש זײַן, ווען מאַן אוואַנצירען וויל. פּאָסט־בעאַמטער איז יאַ רעגירונגסאַנגעשטעלטער.

העלענע: מילא פֿאַר פּרנסה וועגען, איבער דעם דאַבט וועט קײַן מניעה נישט זײַן, מיר זענען דאָך אַלע יודען. וואָס איז דער חילוק?

אָנקעל קאַהן: יאַ, מיר זענען דאָך אַלע יודען.

העלענע: כל זמן, ווען עס שאַדט איהר נישט, זאָל זי זיך זײַן, וואָס זי וויל, בײַ אונז דאָ איז עס אַזאַ מאָדע צו זײַן "פּאָלקע„, מיר אין איהרע יאָהרען זענען אויך אַזעלכע געווען. (עס ווייזען זיך באריס מיט טאנטע בערטא, קומען אן שפאצירענדיג פון יענער זייט אלעע). אָט ווען די שווענערין איז אין דער היים געווען, איז זי אויך אַזוי געווען... באָריס! (זיי קומען צוזאַמען רעדען צווישען זיך, שפאציערענדיג אינאיינעם איבער, די אלעע).

אָנקעל קאַהן: מיט גאָטעס הילף.

באָריס: קומט, לאָזען מיר גענוי דעריבער שפּרעכען.

העלענע: לאָזען מיר געהען אין וואַלד אַרײַן. דאָרט טיעפֿער. (געהען אב אין ווערען פערלוירען און די געדיכטע בוימער הינטער די ווערצנדע, וואו עס זענען שוין צוערשט בן-ציון, אנדרזשעי, יוסף, הנה׳לע און משה אַבגעגאַנגען. דער גאָרטען איז לעהר חייב זיצט אויף דער ווערצנדע און איז פערטיעפט אין לעזען אין אַ קליין ביכעל: פון די בעהאלטענע גראָז-באַנק דערהויבט זיך די אלטע רחל-לאה, וואס איז דורך די גאנצע צייט געווען בעהאלטען אין זיך און דרעהט זיך איינע אליין איבער די אלעע, רויסענדיג בלי-מעלעך).

רחל לאה: (פאר זיך רייסענדיג די בלימעֶרלאך) זייַ געהען די אַלטע אופ׳ן בית־הקברות געזעגענען זיך מיט די טויטע ביים לעבען, דעם טאטען מיט דער מאַמען אין קבר איבער געלאָזט, אין אַ פרעמדער מדינה פֿאָהרען זיי שטאַרבען, וואו משיח וואָהנט... זיי געהען די אַלטע אויפֿ׳ן בית-הקברות צו בעטען בײַ די טויטע פֿאַר די לעבעדיגע...

יוסטינע: (פאלט אַריין אין גארטען דורך די פאָרטקע, די האָר צופלאָנטערט. זי האַלט א גרויסען שטעקען אין דער

האנד, רעדט ווי צו זיך). איך בין אויבען געוועז אויף די בערג. איך האב ווייט און ברייט אין דער וועלט געקוקט. די גאנצע וועלט איז פאר מיר, ווי אויף די האנד געוועז אויסגעשפרייט, און אלעס האט גערעדט צו מיר. מיין נשמה האט זיך ווי דער פויגעל געבאדען אין פרייען לופט. איך האב ברייט און ווייט די ארים פערשפרייט, עס האבען מיך ארום-גערינגעלט טייכען זאנגען, קעפ איבער קעפ. פארטיג און גרייט איז שוין אלעס דארט אויבען. די קעפ האבען זיי גענייגט צו דער זון, און זיי האבען זיך געבאדען אין גאלדענעם גלאנץ פון דער זון, ארעגען פון גאלד האט עס אלעס ארום בעגאסען מיט ליכט, און די וועלט לאכט פון עשירות (דער-זעהט רחל-לאה׳ן). זאגט, באבע, לאנג איז שוין, ווי איהר באדט זיך דא אין דער דורך-געוויי־קטער אטמאספערע פון די פוילישע קעניגען?

רחל-לאה: וואס דו פרעגסט מיך, מיין קינד, פער-שטעה איך נישט. צו איך בין א היגע? דא האט מיך מיין מאמע ערצויגען. פערצעהן גילדען האב איך שוין אין דער חברה-קדישה בעצאהלט אויף א קבורה אויף נאך הונדערט און צוואנציג יאהר.

יוסטינע. (ווייזט אויף די בערג) ביסט דו שוין דארט אויבען געוועז?

רחל-לאה: אין די יונגע יאהרען שבת נאכ׳ן עסען, ניס שפיעלען.

יוסטינע: (ווי צו זיך). איך בין אויבען געוועז. נאהענט בין איך געשטאנען די וואלקען. דער הימעל האט זיך געבראכען איבער מיין קאפ. די וואלקען, ווי געפלינעלטע שעפסען, האבען געבאדען זייער וואל אין דורכזיכטיגען וואלען-טענער. איך בין געוועז אין אסתרקע׳ס שלאס, צו מיר האבען גערעדט די שטיינער, די מויערען, און מיר האבען זיי בעגריסט זייער שוועסטער. פאר מיר, צו מיינע פיס, איז געלעגען אויסגעצויגען די גאנצע ארימע פוילישע ערד. איך האב געזעהען די ארימע חאטקעס מיט זייערע פערפוילטע שינדעל-דעכער, פערטרונקען אין די הויכע טאפאלען-בוימער.

זי ווי נאָהענט איז מיר דאָס אַלץ געווען! איך האָב מיינע אַרעם ברייט אויסגעצויגען: קומט קומט צו מיין ברוסט... אַרום דעם שלאָס גיסט זיך די אָרימע ווייבסעל-סטעגנע, ווי די שענע יודישע שניידערין פון אָפּאָלע האַלזט אַרום איהר „פּאַן זון מאַן, דעם קעניג. איהרע וואַסער צאַפּעלן צווישען די ליכטיגע בעגאלדעטע ברויט-בייטען, באַרענדיג זיך אין די העל גליהע־דע זון, צופראָכען דעם קאַרג אויף טויזענדער שיפּען (פויזע. אימפּראָוויזירט). אויפ'ן „דושעדזשינעץ" שטעהט די קעניגין, די „קאָכאַנקע", די יודין. זי קוקט אויס איהר „פּאַן" איהר מאַן, ער קומט צוריק פון פעלד און איהר געצעלט אַריין, וואָס זי האָט אָנגעגרייט פאַר איהם... איהרע שוואַרצע לאָקען האָט זי איבער איהר ווייס קלייד צולאָזט און דער געשמאַק פון די האָר ב־עכט און דער לופט אויף... שוואַרצע אויגען שיטען פייער... און איהר האַנד האָט זי בלומען, בלומען, וואָס איהר עלטער-באָבע לאה האָט פאַר זיי געקויפט איהר מאַן אויפ'ס נאַכט ביי איהר שוועסטער רחל... אויפן „דושעדזשינעץ" שטעהט די קעניגין, די יודין די שניידערין, צו איה־ע פיס די פּוילישע אָ־ימע ווייבסעל־בערג, דאָרט ווייט פערנעפּעלט זיך דאָס לאַנד און די האַלב-געדיכטע טוי־וואָלקען, וואָס די נאַכט און דער טאָג וועבט פאַר איהם... דאָרט ווייט בלאָנדזשען די טאָפּאָלען, די אָרימע ערד-קינדער, איבערן וועג אַרום, משוגע און ווילד מיט אָבגעפליקטע קעפּ... דאָרט ווייט בלאָנדזשען די ווערבען און רייסען די צעפּ פון די קעפּ, און וויינען פאַר זיך און פאַר די גאַנצע וועלט...

רחל־לאה: דו רעדסט, מיין ק..., פון הין. וואו ביסט דו געווען?

יוסטינע: איך בין געווען אין דעם לאַנד פון דער נשמה... אין די בערג בין איך געווען, וואו מיך האָט געקושט יעדעס ווינדעל, געבלעטערט מיר די האָר און געגלעט מיין נאַקעטען האַלז און געשעפּטשעט מיר אין אויער פון אַנדערע ציטען. איז די קעניגינס אסתר'קעס שלאָס בין איך געווען,

וואו מיר האָבען אַרומגערינגעלט די אַלטע מויערן, די שטיינערנע עדות, וואָס האָבען געזעהן, ווי דער קעניג האָט געהאַלזט די שענע יודין, וואָס האָבען געהערט די תאוה׳דיגע קושען, וואָס די יודישע שניידערין האָט געקושט איהר קאָכאנעק, איהר מאַן, דעם קעניג... און מיר איז געווען, ווי איך וואָלט אין אַנדערע צייטען געלעבט, דענסמאָל, ווען דער שלאַכטשיצ איז געווען אַנ׳אַנדערער, ווען דער יוד איז געווען אַ׳נאַנדערער און מיר איז געווען, ווי דאָס אַלץ, וואָס האָט זיך אָבגעטהון אין דעם פּאַלאַטץ, איז צוריק לעבעדיג אויפגעשטאַנען פאַר מיינע אויגען. מיינע אויערן האָבען נאָך פערנומען דאָס געזאַנג פון די האַרפּען, דאָס אָבקלינגען פון איהרע יודישע שעזאַנגען, וואָס זענען פערגליווערט געוואָרען; אין די שפאלטען פון פּאַלאַטץ נאָך פון דענסמאָל, ווען זי, די יודישע שניידערין פון אָפּאָלע, האָט געזונגען פאַר איהר קעניג און קאָכאַנעק וואָס איז געווען פערוויגט אין איהר שויס, אויף איהרע שוואַרצע, צופלאָשעטע האָר, פון ליעבע און פערגניגען.

רחל-לאה: רעד נישט אַזוי, מיין קינד (נעהמט זי איין און זעצט זיך מיט איהר אויף א גראָז-באַנק). געה נישט מעהר אין די בערג. זיהאָט פערכשופט דעם פּאַלאַטץ, מיט אויגען, מיט איהרע צוויי שוואַרצע אויגען, וואָס דער קעניג האָט געבעטען צו זיי (נאַאיוו). יעדע נאַכט קומט זי דאָך דאָרט אַהין בלינדערהייט און זוכט זיך די אויגען.

יוסטינע: (דערשראָקען) פון וועמען ערצעהלסט דו דאָס, באָבעשי?

רחל-לאה: פון די קעניגין אסתרקע, וואָס האָט פערכשופ׳ט דעם קעניג מיט איהרע צוויי גרויסע שוואַרצע אויגען. וואו דער קעניג איז געגאַנגען, זענען די אויגען איהם נאָכגעגאַנגען. נאָך איהר טויט האָט דער קעניג איהר די אויגע ארויסגענומען, און אין צוויי גאָלדענע רינגען איינגעפאַסט

יוסטינע: וואָס האָט דער קעניג מיט די אויגען געטהון?

רחל-לאה: ער האָט זיך אַ שוואַרצען זאַל געהייסען אויפמויערן, דעם זאַל מיט שוואַרצעם טוך געהייסען ארומכלאַפּען

די רינגען האָט ער אויף אַ נ׳עמוד אַנידערגעלייגט, יעדער נאַכט, פונקט האַלבער נאַכט, קומט ער צוגעהען, קניעט פאַר זיי און בעט צו זיי...

יוסטינע: איהר, קירכען־גלאָקען, הערט אויף צו קלינ־גען. איהר, מענשען, ווערט פערשווינגען, וועלט, האַלט דעם אָטעם איין! דער קעניג בעט אין איינזאַמקייט, אין איינזאַמקייט...

רחל־לאה: זי קען דאָך צום בית־דין של מעלה נישט קומען מיט אַרויסגענומענע אויגען. דער מלאך טרייבט זיי וואו האָסט דו די אויגען? וואו האָסט דו די אויגען? קומט זי צוגעהן יעדע נאַכט צום פּאַלאַץ מיט׳ן שטעקען אין דער האַנד, זוכט זי זיך בלינדערהייט איהרע אַרויסגענומענע אויגען, צווישען די שטיינער, צווישען די גראָזען.

יוסטינע: דו האָסט זי שוין געזעהען?

רחל־לאה: נישט איינמאָל און נישט צוויי מאָל, וועסט זי זעהען היינט אויף דער נאַכט, ווען מיר וועלען דעם זייע־דען בעגלייטען געהן. איהרע שוואַרצע האָהר האָט זי צופלאָ־שעט איבער די ווייסע תכריכים. אויף׳ן קאָפּ האָט זי ברענען אַ אויסגעהענדיגע קרוין, און מיט פערשלאָסענע אויגען דרעפּ־שעט זי צווישען די שטיינער, צווישען די מויערען, און זי זוכט מיט דעם שטעקען צווישען דעם קאַלך און דעם ליים: האָט איהר מיינע אויגען געזעהען? האָט איהר מיינע אויגען געזעהען?

יוסטינע: (בעהאַלט זיך דאס פּנים אין די הענד): שוויי, בא־בעשי, שוויי, באָבע לעבען!

(א לאנגע פויזע).

(עס קומען אן העלענע, אנקעל קאהן, באריס און טאנטע בערטא שמועסענדיג צווישען זיך).

העלענע: (בעמערקענדיג יוסטינען, געהט צו צו איהר). יוסטינע וואו ביסט דו געוועזן, מיין קינד?

יוסטינע: (האלט פערשטעלט דאס פּנים אין די הענד און ענטפערט נישט).

אנקעל קאהן: (דערגעהרט זיך:) ווילקאָמען, שענעס פריי־ליין, האָבען זי גאַנצען טאָג נישט געזעהען, וואו פינדען זי זיך?

העלענע: (ווינקט צו רחל־לאה׳ן). זייט נור מוחל, באָבעשי

זײַ האָבען עפּעס צווישען זיך צו רעדען. (געהט אב מיט רחל־לאה׳ן, איבערלאזענדיג יוסטינען מיט׳ן אנקעל אליין).

אנקעל קאהן: זי ענטפערן מיר נישט, זאָל איך זײַ פּילײַכט פערלאָזען?

יוסטינע: דאנקע, אָנקעל.

אנקעל קאהן: זאָלטען זי נאָך אײַנסט די רײַזע צום אָנקעל נאָך פוּיזען מאַכען. העטען וויר בערלין בעזוכען, צו בערלין איז עס גאַנץ, גאַנץ גרויסאַרטיג.

יוסטינע: וואָס זאָל איך דען אין בערלין מאַכען?

אנקעל קאהן: צו בערלין איז עס אַזוי שעהן, הערליך, וויר בעזוכען דאָס טהעאַטר, געזעלשאַפט, בעקענען יונגע לויטע מיט זאָלכעס אײַנעם היבשעס פריילײַן, ווי ניכטע איז, פּילײַכט מאַכטע יעמאַנד איהנען דען האָף?

יוסטינע: וואָס פאַר אַ געשעפטען קען איך האָבען מיט דײַטשען? זײַ זענען דאָך מײַנע טיעפסטע שונאים!

אנקעל קאהן: אָבער וויר, יודען אַלער וועלט, זינד איין פאָלק. דער פוילישע יודע, ווי אויך דער דײַטשע יודע גלויבען אין איין גאָט, האָבען איין שבת.

יוסטינע: מיר קענען גלויבען אין איין גאָט, אָבער נישט גלויבען, מיר זענען צוויי פערשיעדען־אַרטיגע מענשען. נישט איך פערשטעה דעם פעטער און נישט דער פעטער פערשטעהט מיך. מײַנע לײַדען זענען אַנדערע שמחות, מײַנע שמחות זענען אַנדערע לײַדען. אין מיר לעבט די פוילישע ערד, דער פוילישער גײַסט, און אין אײַך לעבט דער גײַסט פון מײַן שונא. אַ אונאויפהערליכע מלחמה פון דור צו דור טײַלט דורך צווישען אונז.

אָנקעל קאַהן: (מיט א געלעכטער). ווי דאָך, ווערדען וויר פילײַכט שטרײַטען בײַנאַנדער, איך אין איין אַנדערעס העער, דו אין אַנ׳אַנדערעס העער?

יוסטינע: עס קען אַמאָל די צײַט קומען אויך.

אנקעל קאהן: (לאכט). דאָך ווי אַזוי? וועסט דו, די טאָכטער מײַנער׳ס ברודער, מיט דײַנעם אָנקעל שטרײַטען, נור אין דיזען ווילען, דאָס איך דײַטשע בין, און דו פוילע זײַסט?

וויר זין דאָך אָבער יודען? וויר קעהרען דאָך צו איינער פֿאַמיליע אַן?

יוסטינע: אין דער הינזיכט זאָל דער זוהן מיט זיין פֿאָטער מ ה האַלטען. און די טאָכטער מיט איהר מוטער.

אנקעל קאהן: (אבגעהענדיג:) דאָס איז אָבער יאַ ניט צום פֿערשטעהן! וויר זינדען דאָך אָבער יודען? גלויבען אין איין גאָט? (אבגעהענדיג צו העלענען מיט באריס׳ן, וועלכע שמועסען ביי־זאמען מיט טאנטע בערטא). וויר זינד דאָך אָבער יודען! (צו טאנטע בערטא געמאכט). זאָגע דו, פוילע, וויר שטרייטען? נעם דעם זעבעל אינ׳ם האַנד, דו ביסט מיינע פֿרוי נישט, איך בין „דויטשע"—דו ביסט „פוילע"! חַ, חַ חַ...

באריס: וואָס טהוט זיך דאָס אַזוינס אין מיין הויז?

(פֿון הינטער די בוימער קומען ארויס אנדרזשעי און בן־ציון, נאך זיי יוסף און משה)׳

אנדרזשעי: (צום פֿאטער:) דו, וואָס דו האָסט מיר לע־בען געגעבען, פאַר וואָס האָסט דו מיר נישט געגעבען דאָס אינהאַלט אין לעבען? זאָג! ווי אַ לעהרע זאַנג, שטעה איך איינער אַליין אין פֿעלד, אין קיין שייער וועט זי ניט ווערען אויפֿגענומען!

באריס: און אויף דעם האָב איך געהאָרעוועט מיין גאַנצעס לעבען? די וועלט איינגענומען, אייך בילדען צו לאָזען, מענשען פֿון אייך צו מאַכען? גליקליך אייך מאַכען? וואו איז אייער גליק? אייער גליק וואו איז? וואָס איז דאָס אַזוינס ביי אייך געוואָרען, וואָס לאָזט אייך נישט לעבען? וואָס איז דאָס ביי אייך אַזאָלכעס געוואָרען, וואָס לאָזט אייך נישט רוהען? וואָס זוכט איהר? וואָס ווילט איהר?

יוסף: אַזוי, ברודער, ביי אייך אין די הויכע פֿענסטער איז עס מיט אַמאָל געקומען, ווי אַ דונער אין אַ שענעם העלען טאָג! ביי אונז אין די קעלער־שטובען האָט עס יעדער טאָג, יעדע שעה געפּייניגט, געבואָטען. ביי אונז איז עס אונזער טאָג־ברויט געוואָרען.

העלענע: (ברעכט זיך די הענד). וואָס איז דאָס אַזאָלכעס געשעהן?

משה: (רופט אויס). עס איז געקומען אַ צייט פֿון פעסער

נעהמען! דאָס שותפות׳דיגע לעבען אין פֿערנעפּעלטען פֿאַרנאַכט איז פֿאַר אײַך, אַלטע דורות, גוט ווי נעוועזען, וואו איהר האָט זיך געקענט דורכבלאָנזשענען אונבעמערקט. מיר, יונגע דורות, וועלען פיהרען אונזער לעבען פֿרײַ און אָפֿען! אונפֿערשעמט ווילען מיר מענשען אין די אויגען קוקען, און אָהנ׳רחמנותדיג זאָלען אַנדערע אויף אונז זײַערע בליקען שיקען. זעהט! דאָס און דאָס זענען מיר! אזוי האָט אונז גאָט בעשאַפֿען!

(עס ווערט פארנאכט, די זוהן געהט אונטער גאנץ ווייט, בעגאלדעט די הוי־כע טאפּאלען־בוימער אונטער׳ן בארג, עס עפֿענט זיך אויף די פארטקע אין גארטען; עס קומען אריין ר׳ חנן מיט מלכה׳לען מיט די גרויסע סדורים אונטער די ארעם, מיט אויסגעוויינטע אויגען; נאך זיי טראגט נאך דער יונגעל צוויי אין דערהעלפּט אויסגע־ברענטע ליכט. אלע ווערען שטיל, ווארטען. א לאנגע פויזע).

ר׳ חנן: (נעהמט דאס טיכעל · אויגען צו און זאגט שטיל, אבער מיט א זיכערע שטימע:) גלויבט צו גאָט, מיט די טויטע האָבען מיר שוין אונזער רעכנונג געשלאָסען.

אנדרזשעי: (געהט צו צום זיידען, פרעגט איהם מיט א רוהיגע שטימע, ווייזענדיג מיט׳ן האנד אויפן ארומיגען עולם:) און מיט די לעבעדי־גע, זײַדע, האָסט דו שוין דײַן רעכנונג געשלאָסען?!...

(פֿארהאנג פאלט פלינק.)

דריטער אקט.

סצענע: א לאנגער וועג, בעזעצט מיט הויכע טאפאלען, רינגעלט ארום א הויכען בארג, פון דעם בארג צווישען די בוימער ווייזט זיך א אלטע האלב-איינ געפאלענע חורבה. פון די חורבה שטארען ארויס צוויי הויכע שפיטצען, וועלכע בעהאלטען זיך אין די פיעלבלע-טערדיגע צווייגען. פון דער חורבה פערשלענגעלט זיך א לענגליך ווייס שטעגעל צום וועג צו. איבערן וועג געגען-איבער דער חורבה, פערוואָרפט זיך א שלאגבוים; פון דעם הויכען קלאטץ ציהט זיך א קייט אראב, ביי וועלכער אין א קליין אלט איינגע-פאלען הייזעל זיצט א יודענע, איינגעהילט אין א טוך און שלאפט, האלטענדיג אין דער האנד א לייכטענדע לאמטערן. אויף רעכט אין הינטערגרונד פערבלאנזשעט זיך דער וועג צווישען לאנגע אונענדליכע פעלדער. צווישען די פעלדער גלענצט זיך אין דער לבנה-שיין דאס בלאע צאפעלן פון וואסער. ווייט אין הינטערגרונד אויף יענער זייט ברעג ווערען הויכע און געדיכטע בוימער פער-נעפעלט און פערטרונקען אין א טהוי-וואלקען, וואס שטייגט פון דער ערד און געהט אין הימעל אויף. א ליכטיגע לבנה-נאכט. אלץ ארום איז בעגאסען מיט לבנה-ליכט. די ווייסע ווענד פון דער חורבה, וואס ווערען בעלויכטען אין דעם לבנה-ליכט, קוקען העל צווישען די טונקעל-גרינע בוימער ארויס.

א גרופע יודען, אין שווארצע קאפאטעס אנגעטהאן, שטעהען לינקס אין הינטער גרונד פון דער סצענע און זעגנען מחדש די לבנה. מען זעהט זיי נישט אין גאנצען ארויס, נור בלייבע פנימער מיט די לאנגע שווארצע בערד, וועלכע ווערען בעגאסען מיט דעם ליכט פון דער לבנה.

איינער פון די דאווגער: (צום צווייטען) שלום עליכם?

א צווייטער: (אבענטפערענדיג) עליכם שלום!

(איינער ווענדעט זיך צום צווייטען אין די פראגע מיט דער אנטוואָרט איבערהאלען זיך דריי מאל).

אַ אַלטער יוּד: (דאווענט הויך פאר אנדערע). הללויה, הללו, פרייזט גאָט, פרייזט אַהין אין די הימעלן, פרייזט גאָט אין דער הויך, פרייזט איהם אַלע זיינע מלאָכים, פרייזט איהם אַלע זיינע הער־שאַפט, פרייזט איהם הימעל־הימעל'ן, און דאָס וואַסער, וואָס

איז איבער די הימעלן, זאָלען זיי לויבען גאָט׳ס נאָמען, ער האָט בעפוילען און עס איז געוואָרען בעשאַפען, ער האָט געבאָטען און נישט צו פערענדערען.

(דורך דער צייט, ווען דער אלטער דאווענט, זאגט איינער צום צווייטען צו דריי מאל):

—שלום עליכם?

—עליכם שלום!

(עס קומען אן פון לינקס ר׳ חנן מיט די זיהן, נאך זיי נאך מלכה׳לע מיט די טאכטער און שנור׳ס).

ר׳ חנן: (שטעלט זיך אב ביים שלאגבוים) שטעהט. גענוג מיך בעגלייט. עס איז געקומען די צייט צו געזעגענען זיך. דער שלאגבוים שטעהט צווישען אונז. נאָך רעד איך מיט אייך, נאָך זעה איך אייך. קוים קום איך הינטער דעם שלאַגבוים אַרונטער, קעהר איך שוין אָן צו דער פערגאַנגענהייט.

אָנקעל קאַהן: זאָל עס דער פאָטער נישט זאָ שפּרעכען. מיר זאָלען איהם אימער, אימער געדענקען. און בעווילינגט עס דער הער גאָט אונז מיט אייגעם זוהן צו שענקען, אונזער הייסע וואונש איז עס, ער זאָלטע דעם פאָטערס נאָמען טראָגען.

ר׳ חנן: איך גלויב דיר, מיין קינד, איך גלויב דיר. אָבער איך האָב פון עפעס אַנדערש געוואָלט זאָגען. דאָס לעצטע מאָהל זעה איך אייך. נישט די ערד, וואָס האָט מיך געבוירען, וועט מיך אין זיך בעהאַלטען, אַ פרעמדער בין איך שטענדיג אין מיין היים געוועזען, און אַ היימישער אין דער פרעמד. איך גיה אָב אין אַ לאַנד, וואָס איז זעהר ווייט און זעהר נאָהענט, איך לאָז אייך איבער אין אַ לאַנד, וואס איז זעהר נאָהענט און זעהר ווייט. מיר האָבען אונזער וואָרצעל אין דער לופט געפלאַנצט, דאך האָט קיין ווינד אונז פון קיין שורש נישט געקענט אויסרייסען. איהר ווייסט פאַר וואָס?

אלע: (שווייגען, ווארטענדיג).

ר׳ חנן: מיר, אַלטע יודען, האָבען געהאַט אַ גרויסען, גרויסען אָנהאַלט. דאָס איז געווען אונזער אמונה. די אמונה אין טאַ-טען, וואָס האָט דאָ אונז אַהער געשיקט, און אַז עס וועט קומען די ריכטיגע צייט, וועט ער אונז פון דאַנען אַרויסנעמען. די ווילדסטע שטראָמען פון די שטרוימיגע ימים האָבען אונז פון אָרט נישט גע-

קאָנט ריהרען. פון לאַנד צו לאַנד האָבען מיר געוואַנדערט, שפּראַך צו שפּראַך האָבען מיר געטוישט, אונזער „יש״ איז געבליבען דער איינענער. אונזער ערד, אונזער לאַנד איז געווען אונזער אמונה. אָבער איהר, וואָס האָט צוטוישט אונזערן גרויסען גאָט אויף קליי-נע געטלעך, צו האָט איהר שוין געפונען אַזאַ אָנהאַלט, וואָס זאָל אייך זיין אַ שוטץ פאַר טעג, אין וועלכע שטורם-ווינדען בלאָזען, אין וועלכע ווילדע ימים געהען אַרויס פון זייערע ברעגען די וועלט צו פערפלייצען ?.. (קיינער ענטפערט נישט. פויזע. צו באריס׳ן): ברוך, ברוך, מיין בכור, צו דיר וועל איך זיך צום ערשט. (גיעט איהם די האנד). זאָג מיר, מיין זוהן, פאַר מיין אַוועקגעהן: צו ביזט דו זיכער וועגען דעם, וואָס איך האָב גערעדט יעצט? צו קענסט דו נע-מען אויף דיר דאָס אחריות, אַז די ערד וועט דיין אַלטען טאַטען פון קבר נישט ארויסוואַרפען, איבער די חרפות און בושות פון די לעַ-בענדיגע, וואָס ער האָט איבערלאָזט נאָך זיך?

באָריס: אויף מיר, טאַטע, קען איך נעמען דאָס אַחריות, איך האָב, גאָט צו דאַנקען, מיין פרנסה, אַ בעל-הבית אין שטאָדט, און אַ יוד זינדיגט נישט פאַר וואוויל-טאָג... מיינע קינדער אַזוי לאַנג, ווי איך לעב... חאָטש אין אמת׳ן ווער האָט היינט, מ׳שטיינס געזאָגט, רשות אויף קינדער? גאָט איינער ווייסט, מיט וואָס פאַר אַ געשעפטען זיי פערנעמען זיך. אַז עס זענען מאָדעס ארויסגעקומען אויף דער וועלט... לאָז דאָס לערנען, געלד אויף דעם קאָסטען?

ר׳ חנן: האָסט מיט זיי אַנדערע תורות געלערנט. איך וויל נישט יעצט קיין מוסר, קיין תוכחה זאָגען. היינטיגע וועלט פער-לאַנגט עס... ביסט דו נור זיכער אין זייער אמונה אין די נייע תורות?

באָריס: נאָך וועגען דעם זאָל איך קלעהרען? איך בין אַ היינטיג-וועלטיגער קויפמאַן, כ׳האָב געטהאָן דאָס וואָס די היינטיגע וועלט פערלאַנגט (קושט זיך מיט׳ן פאטער). דאָס איבריגע, אַזוי ווי זיי וועלען זיך אויסבעטען, אַזוי וועלען זיי שלאָפען. (געהט צו, קושט זיך מיט דער מוטער).

יוסף: זעהסט דו, טאַטע, איך האָב מיט זיי געלערנט די אַלטע תורות, זאָגען זיי, אַז דאָס איז שוין צו אַלט פאַר זיי,

אַז דאָס צופאַלט און שטאַרבט אָב. אַז מען מוז בעשאַפען, צוריק אויפפרישען דאָס אַלטע און צושניידען עס לויט דעם היינטיגען שניט. פערשטעהסט דו עס, טאַטע?

ר' חנן: און יעדער אין זיין בעזונדערע תורה...

חנה'לע: (געהט צו מיט דריי גרויסע ליכט, וועלכע גיעט איבער ר' חנג'ן): איך האָב טאַקי דעם שווער געוואָלט בעטען. כ' בעט איבער טויזענדער מאָהל, כ' בין נור א זינדיגע יודינע. מיין האַרץ שרעקט זיך. איך ווייס אַליין נישט וואָס, לאָז דער שווער אָנצינדען די ליכט אויף די מאַמע רחל'ס קבר, איבער זייערע נשמות ווענען (ווייזט אויף איהרע דריי זיהן, מיט טרעהרען אין די אויגען): זאָל דער שווער לויפען, מיהען זיך, גאָט זאָל העלפען, אַז זיי זאלען דאָך... איך ווייס אַליין נישט וואָס... איך ווייס אַליין נישט וואָס...

ר' חנן: (נעמט צו די ליכט). איך וועל לויפען, טאָכטער, איך וועל מיך מיהען, עס זאָל נור נאָך צייט זיין.

העלענע: (מיט אויסגעווייניטע אויגען, ווייזענדיג מיט'ן פינגער אויף יזכטינען און אנדרושע'ן). און פאַר מיינע קינדער אויך'עט, און פאַר מיינע קינדער אויך'עט.

ר' חנן: (מיט די האנד צו איהר): און פאַר דיינע קינדער אויך'עט, און פאַר דיינע קינדער אויך'עט.

יוסף: (מיט טרערען אין די אויגען). פאָהרסט אַהיים, טאַטע, אין היילינען לאַנד. גריס זיי דאָרטען, די אַלטע קברים, און די מאַמע רחל'ס קבר, וואָס שטעהט אויפ'ן וועג קיין בית-אל. זאָג זיי דאָרט, פערציייל זיי דאָרט, וואָס מיר ש:עהען זיך אין גלות אוים. אַז עס איז שוין צייט, אַז מיר זאָלען אויסגעלייזט ווערען, די מאָס איז שוין פול, די צרות געהען שוין איבער, זאָג זיי דאָרט... קינדער אין פרעמדע הענד... הפקר פאַר דער וועלט... ווער עס וויל, ווער עס קען... (פאלט ארויף אויפ'ן פאטער'ס האלז).

ר' חנן: (הליפעט ארויס אין טרעהרען) איך ווייס עס גאַנץ גוט... שוין לאַנג געקומען די צייט... שוין לאַנג צייט... עס פעהלט נור די ריכטיגע מינוט... די ריכטיגע מינוט... (געזעגענען זיך אין טרעהרען, זעהר הייס... יוסף געזעגענט זיך דערנאך מיט די מוטער).

ר' חנן: (צום אנקעל קאהן, געבענדיג איהם די האנד צו זעגענען).

נו, אין דיינע געגענדען, אין דיינע לענדער ווארטען יודען אויך נאך אויף משיח׳ן?

אנקעל קאהן: אך, יא, ליבער פאטער, וויר וואהנען אין איין „קאנסטיטוציאנירטעס" לאנד, אין איין קולטורערעס לאנד, עס גיעבט יא קיינע בעגרענצונג אין רעליגיאנס-אנגעלעגענהייטען. דאגעגען, אונזער רעגירונג איז יא זעהר פיעל פיר רעליגיאן. וויר האבען אונזער טעמפעל, אונזער שוחט, אונזער קולטוס-געמיינדע, גיעבט אויך יא נישט „דיי", "דאס„ (ציהט מיט׳ן אקסעל אויף חיים, משה און בן-ציונ׳ן. מיט פאראד). און דער ערינערונגס-טאג אונזערער עלטערן ווירד ביי אונז געפייערט מיט׳ן שענסטען פאראד. „יאהר-צייט" איז איינע גרויסע מצוה, ווי עס פלעגט זאגען דער ראבינער אין דער זינאגאגע זאנאווענד. נישט וואהר, מיין אנגעל?

טאנטע בערטא: (זייענדיג פערנומען מיט זעגענען זיך מיט דער מוטער, ווארפט ארונטער דעם קאפ צים מאן מיט חאלב פערוויינטע אויגען). וואהר, מיין ליעבער, וואהר, מיין גאטע.

ר׳ חנן: (גיעט די האנד דעם אנקעל, געזעגענענדיג זיך מיט איהם).

און וואס בעפעלסט דו מיט אהיים?

אנקעל קאהן: איך האב א ביטע צום פאטער, איינע זעהר גרויסע ביטע, וויסע דער פאטער איז פרומער יודע, זעהר פרומער יודע. זאל דאך דער פאטער דעם הער גאט ביטען און די הערען פראפהעטען: איך בין זא איינזאם און ווינשע מיר איינעם זענכען צו האבען, דען איך מיט דעם פאטערס נאמען נענען זאל, דער נאך מיר קדיש זאגען זאל...

ר׳ חנן: איך וועל מיך מיהען (געזעגענט זיך מיט׳ן אנקעל. דרעהט זיך דערנאך צו מלכה׳לען. צו די אייניקלעך). און איהר, יונגע דורות, צו האט איהר עפעס מיט צו בעפעהלען? צו ווארט איהר אויך? צו האפט איהר אויך? (צו בן-ציונ׳ען). וואס זאל איך זיי ראפט פון אייער נאמען זאגען?

בן-ציון: אז עס וועט זיין און דו וועסט אהיים קימען, אין לאנד אריין, זאג זיי דארט, וועק זיי דארט, אז עפעס וואס איז געשעהען אין גלות, אז עפעס וואס האט אויפגעלעבט צווישען אונז... וועסט דו זעהן די וויסטע פעלדער פון שרון און כרמל,

און די טויטע ברעגען פון אַלטען ירדן, זײַ זײַ דאָרט מבשׂר, אַז עס קומט די צײַט, און די פֿערוואַנדעלטע פון אַלע פיער עקען קו־מען צוציהען מיט אקער'ס—פון וואָג און אײַל, מיט שנײַדערם—פון מעסט אוי קוואָרט... וועק זײַ דאָרט, זאָג זײַ דאָרט, אַז נישט מעהר וועט זײַ בעאונרוהיגען פון זײַערע קברים קלאָג־געוויינען פון אַלטע גוסס'ע יודען, וואָס ברעגגען צושלעפען זײַערע אַלטע ביינער פון גלות אין דעם אלטען קאַסטען שמות אַרײַן, אַנדערע געזאַנגען וועלען זיך איבער זײַערע קברים לאָזען הערען . . . וועק זײַ דאָרט, זאָג זײַ דאָרט...

ר' חנן: איך וועל זײַ וועקען, איך וועל זײַ זאָגען: משיח'ס צײַטען, משיח'ס צײַטען. גאַנץ גוט, גאַנץ שען, אָבער דאַכט זיך ניט גאַנץ יודישליך, ווײַס איך וואָס אַזוינס ?... סײַ ווי סײַ, בלײַבט געזונד, מײַן קינד, זאָל גאָט געבען, אַז... (געזעגענט זיך מיט איהם). כ'וואָלט אָבער וועלען וויסען, וואַרטען נאָך דײַנע ברידער אויכ'עט אַזוי אויף משיח'ן ?

חיים: אָבער ווי נאָך אַזוי, זײַדע ? אָבער נישט אויף דעם קלײַנעם שאָוויניסטישען משיח פון יודען־ציוניסטען. אין אונז האָט זיך דערוועקט דער יוד דער מענש! פון די וואָס פערלאָזען זײַער גאָרטען און געהען פלאַנצען אַנדערע גערטנער... די, וואָס פער־ניכטען אַלטע וועלטען און געהען בויען נײַע, פון וועלכע זײַ ווערען דערנאָך אַלײַן אַרויסגעטריבען.... זאָג זײַ דאָרט, אַז מיר ווע־בען דאָ די נשמה פון דעם נייען משיח'ן פון אונזערע זײַדעס, די נביאים, וואָס וועט קומען, ווי אַ זון אויף דער גאַנצער וועלט, און וועט אויפעפענען פערבונדענע הענד, און אָבווישען אונגליקליכע טרעהרען.

ר' חנן: משיח'ס צײַטען, משיח'ס צײַטען!

באָרים: (האקט איהם איבער). קוקסט מיר אָן מײַנע משיח'ס מענשען ?

העלענע: (צו דער שוויגער). תפילים לעגען זײַ ? דאַוונען דאַוונען זײַ ?

יוסף: נײַע יודען, נײַע משיחים.

ר׳ חנן: איך וועל זיי זאָגען, כ׳וועל זיי זאָגען, זאָלען זיי דאָרט וויסען, זאָלען זיי דאָרט וויסען. משיח׳ס צײַטען, משיח׳ס צײַטען.. (געזעגענט זיך מיט איהם).

משה: יעדער דור און זײַן משיח, יעדער דור און זײַן משיח.

ר׳ חנן: און דו, וועמען הײַסט דו דאָרט גריסען, מײַן קינד?

משה: אַלע גוטע און פרומע לײַט און אלע הײַליגע קברים, וואָס מען האָט אונז אין חדר מעשיות דערצעהלט, און די מאַמע רחל׳ס קבר מיט די מערת המכפלה, און דעם כותל מערבי מיט דעם הזתים־באַרג. און וועסט דו אפשר אליהו הנביא טרעפען תשעה באָב אויף דער נאַכט, ווען ער געהט די אָבות וועקען און נאָך אַלטע גוטע בעקאַנטע פון אַמאָליגע חדר־צײַטען, לאָז זיי דאָר־טען הערצליך געריסען; לאָז זיי דאָרט הערצליך גריסען.

ר׳ חנן: און פון משיח׳ן דערמאָנסטו גאָר ניט? אַ וואונ־דער עפּעס!

משה: איך בין אַ ייִד, וואָס ליעבט דאָס גלות, אָט אַזוי ווי עס איז, מיט דעם בית־המדרש־געסעל, מיט׳ן רב און דין, מיט׳ן שופר און חלוצה־שיך. דאַכט זיך, דאָס איז דאָס יודישקײַט, דאָס אמת׳ע, דאָס פּראָסטע. אויף משיח׳ן קען איך האָפען, וואָס וועט קומען צורײַטען אויפ׳ן ווײַסען אײזעל, מיט׳ן שופר און פּאַפּירען־בריק. בין איך אָדער שוין צו יונג, אָדער שוין צו אַלט, אַז איך זאָל נאָך קענען גלויבען אין נסים. דער משיח פון מײַן ברודער דורך קאָלאָניאַל־באַנק און נאַציאָנאַל־פאָנדען, דורך טעריטאָריאַלים־טען און אוגאַנדיסטען איז מיר פרעמד, איז מיר ווײַט, עס איז נישט מײַן, עס איז נישט דײַן, און ס׳דאַכט זיך גאָר מיט זײער לשון־קודש רעדען, עס איז דאָך נישט יודישליך פון מײַן זײדען, פון מײַן באָבען.

ר׳ חנן: אַ יונגער בחור מיט אַ לשון פון אַ נ׳אַל־טען מאַן.

משה: איך בין יונג און אַלט. מען מוז דאָס אַלטהײַט פערייונגען, און דאָס יונגע מוז זײַגען פון דעם אַלטען, האָט עס

דענסמאָל אַ קיום, האָט עס אַ בעשטאַנד. אַ פֿאָלקס־גייסט קאָן מען נישט פון פינגער אויסנאָגען, נישט פון צוויי טויזענד יאהר פריהער, נישט פון צוויי טויזענד יאָהר שפּעטער. עס מוז זיין פון דעם, וואָס עס איז, פון נעכטען און היינט, פון היינט און מאָרגען...

ר׳ חנן: דיין וכוח ווערסט דו ווייטער מיט דיינע ב רידער פיהרען. איך בין צו אַלט פיר דעם. (גיזעגענט זיך מיט איהם). ברוך׳ס קינדער שטעהען מיר אַזוי פון דער ווייטען. צו האָבען זיי מיר גארנישט צו זאָגען פאַר מיין אַוועקגעהען?

יוסטינע: איך, זיידע, אָ.

ר׳ חנן. וואָס אַזוינס?

יוסטינע: געלעבט האָסט דו, זיידע, אויף דער ערד און יעצט געהסט דו שטאַרבען אין אַ נ׳אַנדערע מדינה! פֿון דער פרעמד ביסט דו געקומען צוציהען צו אונז, קיינער ווייס פֿון וואַנען, קיינער ווייסט נישט ווען און וואו. מיט דעם ערשטען פּאָליאַק אויף דער ערד געפֿינט מען דיך שוין, טראָגענדיג דיין פעקיל מיט׳ן שטעקען אין דער האנד צווישען די פוילישע ווערבען. וואו דו ביסט געקומען, האָסט דו אַ קינד איבערגעלאָזט. אונטער יערען בוים האָסט דו דיין טאַטע, דיין מאַמע בעגראָבען. דיין בלוט, דייןביין איז אין דער ערד געוואָרען פערזייהט. — ווי די פוילישע אינזאַמע טאָפּאָלען, אַזוי האָט מען דיך בעגעגענט אויפ׳ן פוילישען וועג. יעצט נעהסט דו וואו אַנדערש דיינע אַלטע ביינער אַוועקטראָגען, — ווילסט דו דען נישט מיטנעהמען מיט דיר אַ הויפען פֿון דער ערד, אויף וועלכער דו האָסט געלעבט, אין קבר אַריינצולעגען. זעה! (זי נעהמט אַ הויפען ערד). צוברעך די ערד! (זי טהוט דאָס.) טאָמער וועלען פֿון איהרע עמדליך בלוט רינען, וועלען טריפען דיין בלוט, מאַרך, דיין ביין, וואָס עדער הויפען איז מיט דיר געוואָרען צוזאַמענגעקנעטען!? וואו לאָזט דו דיין טאַטענ׳ס, דיין מאַמע׳ס ביינער איבער?

ר׳ חנן. איך האָב אויסגעהערט, מיין קינד, דיין מוסר. אז משיח וועט קומען, וועלען זיך די ביינער פֿון אונזערע אָבות, וואָס זענען בעגראָבען אין גלות, קייקלען זיך אונטער דער ערד אין ארץ ישראל אַריין און וועלען דאָרט צו תחית־המתים אויפשטעהן, שטעהט געשריבען אין אונזערע הייליגע ספרים (פּויזע). און אַהיים צו דער אַלטער מאַמע האָסט דו גאָר נישט מיטצובעפֿעהלען?

יוסטינע: אַז איך האָב זי קיינמאָל נישט געזעהען, קיינמאָהל נאָך איהר נישט געדענקט, אַז אַנ׳אַנדערע מאַמע האָט מיך געבוירען, אַנ׳ אַנדערע מאַמע האָט מיך אויפגעצויגען...

ר׳ חנן: (ווענדט זיך צו אַנדרזשעי׳ן). און דו שטעהסט אַזוי פון דערווייטען?

אַנדרזשעי: איך ווייסט נישט, ווער איך בין, פון וואַנען איך קום, וואוהין איך איל. אַ שפענדעלע אין ים בין איך. יעדע כוואַליע שלעפּט אין אַנ׳אַנדערן וועג. דער טאַטע האָט מיר גאָרנישט געגעבען, די מאַמע האָט מיר גאָרנישט געגעבען, איך האָב צו קיינעם גאָר נישט מיטצובעפעהלען, צו קיינעם גאָר נישט מיטצובעפעהלען.

ר׳ חנן: און ווי אַזוי לעבסט דו, מיין קינד?

אַנדרזשעי: ווי אַ ווינד, פון לאַנד צו לאַנד, פון שפּראַך צו שפּראַך, ווער עס וויל, ווער עס קומט, גיעט די האַנד.. (פויזע), און עס פאַלט טהיילמאָל אָן אַ שרעקליכער טרויער פון נע ונד. אַ טרויער פון קיינעם נישט צו געהערען, פון אַ הפקר־קינד, וואָס ווייס נישט ווער זיין טאַטע איז, ווער זיין מאַמע איז...

ר׳ חנן: (צו זיך). משיח׳ס צייטען, משיח׳ס צייטען... (פויזע). גענוג, מיינע קינדער, גענוג, מיינע אייניקלעך. עס איז געקומען די צייט פון געזעגענען... הערט מיך אויס פאַר מיין אַוועקגעהען. אין פיעל לשונות האָט איהר גערעדט צו מיר, אין געמען פון פיעל געטער, פיעל משיח׳ן. יעדער און זיין משיח, יעדער און זיין משיח. איך בין דער שטאַם, פון וועלכען איהר, צווייגען, זענט ארויסגעוואַקסען. מיר אַלע, דער גאַנצער בוים מיט אַלע זיינע צווייגען מיט זיינע וואָרצעל, דאָס איז דער יוד פון אויביג, דער יוד, וואָס איז געווען, איז און וועט זיין. דער בוים האָט זיך צוטהיילט. יעדע צווייג האָט זיך גענומען איהר חלק וואָרצעל און איז זיך אַוועקגעגאַנגען פאַר זיך אַליין איינפלאַנצען. גאָט! דאָך שיק דעם איינציגען משיח׳ן, וואָס זאָל די אַלע אונטער איין באַרג סיני אַרונטערנעהמען, וואָס זאָל די אַלע דיין איינציגען נאָמען מאַכען וויסען, וואָס זאָל די אַלע איין בשותפות׳דיגע נשמה געבען.... איך פיהל, אַז עס דערנעהנט זיך די ריכטיגע מינוט... ער וועט קומען און צופיהרען די גרענעצען פון לאַנד און לאַנד, פון מענש און מענש... עס קומט די ריכטיגע

מינוט... משיח׳ס צײַטען... משיח׳ס צײַטען... איהר הערט, ווי עס רופט... הערט, מען רופט... די ריכטיגע מינוט... די ריכטיגע מינוט...

(עס ווערט זעהר שטיל צווישען עולם. אלע ווארטען און הארכען זיך איין מיט אונגעדולד, עס דערהערט זיך פון גאנץ ווייט א קול פון א שופר, בלאָזענדיג אלאנגע, אויסגעצויגענע תקי-עה— די תקיעה איבערהוילט זיך דריי מאל. צווישען איינע און די אנדערע א לאנגע פויזע. דערנאך הערט זיך א גערויש פון דער ווייטען, ווי א ווינד וואלט געבלאזען אין די זאַנגען...)

ר׳ חנן: (אין דער שטיל אויסגעצויגען). די ריכ—טיגע מי—נוט... די ריכ—טי—גע מי—נוט...

משה / בן־ציון / חיים } (ווערען פערלארען אונטערן בארג. נאך א קליינע פויזע ווייזען זיי זיך אויף דער סטעזשקע, וואס איז אויפ׳ בארג, קוקענדיג ערגעץ וואו ווייט אין דער וועלט אריין.) (א לאנגע פויזע).

חיים: (פון בארג אראב, ווייזענדיג דארט ווייט, וואו עס ווייזען זיך די פעלדער). עפּעס וואָס רײַסט זיך, און וועקט זיך און ברעכט זיך אין דער לופט... ווינדען, זײַ בלאָזען פון מזרח און מערב... זײַ וועקען, זײַ בעלעבען די טויטע די בײַנער. עפּעס ווער קומט און געהט פון דער ווײַטען, דעם הימעל שפּאַלט ער מיט זײַן בליק. די ערד ברעכט ער מיט זײַן שטימע... עס הערען זיך רעש׳ן פון טויערען, זײַ וועדען צובראָכען... פון שלעסער, זײַ צופלאַצען... פון קײַטען זײַ צורײַסען... עפּעס ווער קומט און געהט פון דער ווײַטענס...

ב־ציון: זײַ קומען פון אַלע פיער עקען וועלטען... זײַן קומען, זײַ געהען... איז עס מ׳נשען... די קברים, זײַ עפענען זיך, די ערד, זי שפּאַלט זיך... עס שטײַגען די מויטע פון אַלע דורות.. די בײַנער, זײַ ווערזין בעהויט, די גליעדער, זײַ ווערען פערפלײַשט... זײַ קומען, זײַ געהֶן פון אלע פיער עקען וועלטען...

משה: שטראָמען פון בלוט האָבען מײַנע אָדערן ערפילט. עפּעס וואָס האָט אויפגעלעבט אין מײַן האַרץ, וואָס האָט אַ מאָל ערגעץ וואו געלעבט, איך ווייס נישט און געדענק נישט וואו... עס רופען מיך קולות... עס וועקט מיך א שטימע, אַ פרעמדע און אַ בעקאַנטע, אַ נאָהענטע און אַ ווײַטע, איך האָב, דאַכט זיך, וואו

זי געהערט:.. איך ווייס נישט ווען, איך געדענק נישט וואו...

בן־ציון: שטימען, זיי רופען פון ווייט און נאָהענט.. מאכט עס אַ וועג אין גלות...

חיים: שטימען, זיי רופען פון אַלע פיער עקען: דאָס פאָלק, וואָס איז געזעסען אין דער פינסטער, זעהט אַ גרויסעס ליכט.

משה: עס וועבט זיך אין מיר אַ נייע נשמה. שטראָמע בלוט, נייע בלוט האָבען מיינע אָדערן ערפיהלט, און אַ ליכט איז געפאַלען אויף מיינע אויגען, איך זעה עפעס וואָס... איך הער עפעס וואָס...

(עס הוילען זיך איבער אַלץ אינאיינעם די לאנגע אויסגעצויגענע תקיעות פון ווייט, פון גאנץ ווייט).

ר׳ חנן: (וואס איז געשטאנען די גאנצע צייט פערטיפט, וועקט זיך פלוצלונג אויף). עס איז נעקומען די ריכטיגע מינוט, די ריכטיגע מינוט.

באָרים: (רייסט זיך פון פאטער). וואו אַהין דאָס, טאַטע? וואו אַהין?

ר׳ חנן: דאָרט, ווא עס וועקט... דאָרט וואו עס רופט (ווייזט אויפ׳ן נאב׳ן של גבוים). עס איז געקומען די ריכטיגע מינוט, די ריכטיגע מינוט.

באָרים: (רייסט זיך פון פאטער). איך קען נישט, טאַטע, איך קען נישט, מאַמע. איך לאָז דאָך שטעהן דאָ מיין האָב און גוטס, אַ הויז אויף מאַריאַנסקע און קאַרמעליטסקע און היינט געלד אין גוי׳ס הענד. ערשט מאָרגען האָט מיר דער פאַן פון מאראָווקע צו בעצאָהלען די זעקסטע ראַטע.

ר׳ חנן: לאָז דאָך איבער דאָס האָב און גוטס, ראַטעווע דיר די נשמה, די נשמה. עס איז געקומען די ריכטיגע מינוט, די ריכטיגע מינוט.

באָרים: (ארויסגעריסען זיך פון פאטער). איך קען נישט, טאַטע, איך קען נישט, מאַמע, מיין האָב און גוטס, מיין האָב און גוטס, פאָהרט געזונטערהייט, געהט געזונטערהייט, איך וועל דאָך אַ מאָל צו אייך צו גאַסט אַריבערקומען, ווען עס וועט זיך מאַכען אַ גוטע געלעגענהייט... אַ גוטע געלעגענהייט. (געהט אב מיט העלענען, ווינקענ-

דינג אויף די קינדער, אויף אנדרזשעין און יוסטינגען). קומט מיט, קומט מיט!

אַנדרזשעי: איך האָב נישט קיין טאַטע, איך האָב נישט קיין מאַמע, איך ווייסט נישט ווער איך בין, וואו אַהין איך געה, פון וואַנען איך קום.

יוסטינע: מיין טאַטע איז מיר פרעמד, מיין מאַמע איז מיר פרעמד. פון דער ערד בין איך געקומען, צו דער ערד געה איך צוריק. (זי זעצט זיך אויף א שטיין, וואס שטעהט אויפ'ן וועג, געגען־איבער דער חורבה):

(בארים און העלענע געהען אָב לאַנגזאַם לינקס).

(עס הוילען זיך איבער די תקיעות).

ר' חנן: (חאפט פאר'ן אנקעל קאהן). עס איז געקומען די ריכטיגע מינוט, קום דאָך מיט, קום דאָך מיט...

אָנקעל קאַהן. דאַנקע בעסטענס, דאַנקע בעסטענס. פערשטעהע עס דאָך גאַנץ גענוי, האָבע אָבער צו הויזע פאַבריקאַ־ציאָן, אינדוסטריע, וויר ווערדען נאָך נאַכדענקען, נאָך איבער דיזע שפרעכען מיט דעם פרעדיגער פון דער זינאַגאָג זאָנאַבענד.

בן־ציון: (אַראָבגעהענדיג פון בארג). לאָז זיי געהן, די גלות־קנעכט, אין מדבר וועט איהר שטאַרבען ווי די עלטערן פאַרציי־טענס, בענקענדיג נאָך די טעפ פליישׁ, וואָס זיי האָבען אין מצרים געלאָזט. לאָזען זיי געהען, לאָזען זיי געהן, מיר, דער יונגער, מיר, דער פרייער דור, קומען מיר אין ארץ־ישראל אַריין.

אָנקעל קאַהן. (אַרויסגעריסען זיך) מיט גאָטעס נאָמען מיט גאָטעס נאָמען (צו בן־ציונ'ען). וואָלטען זיי פיליכט מיין אַגענט אויף פאַלעסטינע ווערדען. דאָס לאַנד האָט קיין קולטור, קיין אינ־דוסטריע, קען אַ גרויסער אַבנעהמע ווערדען. דאַ היער האַבען זיי מיין פרייז־קוראַנט. (אַרויסנעמענדיג פון דער טאשע א ביכעל). איז זעהר אינטערעסאַנט, זעהר אינטערעסאַנט...

חיים: (אַראָבגעהענדיג פון בארג). לאָז זיי וואַנדערן, לאָז זיי וואַנדערן, די אַלטע העכט, די פעטע העכט, און די ביינער זיך פּאַשען מיט שאַנד און שפּאָט, אויף מיסט און קויט...

אָנקעל קאַהן: (אראבגעהענדיג מיט די טאַנטע בערטא אונ־

טער׳ן אָרעם). דאנקע שען, דאַנקע שען. מיט גאָטעס נאָמען, מיט גאָטעס נאָמען...

טאַנטע בערטא: (האלבליך ברוגז). אַך, קיינע ערציהונג, קיינע בילדונג, ווי דאָס וואָלטע אין באַרבאַרען-לאַנד געבוירען. (געהט אָב געאַרעמט נאָך באָריס׳ן מיט העלענען).

בן-ציון: (צו פאטער-מוטער). דאָרטען שיינט, דאָרטען פלאַמט, קום דאָך, טאַטע, מיט, קום דאָך, מאַמע, מיט.

ר׳ חנן: (צו יוסף׳ן). עס איז געקומען די ריכטיגע מינוט, קום דאָך מיט, קום דאָך מיט...

יוסף: עפּעס גלויב איך יע, עפּעס גלויב איך נישט, אַז איהר זאָגט, געה איך מיט, גה איך מיט...

משה: (אַ־אבגעהענדיג פון בארג). לאָז מען מיטנעהמען פון גלות עפּעס וואָס, עפּעס וואָס. דאָ האָט מען געלעבט, דאָ איז מען געשטאָרבען, און דאָס בית-המדרש-געסעל מיט דעם פלומפּעל, עס איז דאָך אַזוי יודיש, אַזוי יודיש...

יוסטינע: (דערהויבט זיך פון שטיין, נעהמט א טיכעל און פּאַקט איין אין דערינען ערד, וועלכע זי נעהמט פון הינטער א בוים, גיעט איבער דאס פעקעל דעם זיידען). נעהם דאָס הויפען ערד מיט, נעהם דאָס מיט דיר אין קבר אַריין. אויף דער ערד ביסט דו געבוירען, געלעבט און געדאַווענט, געהאָפט און געוויינט... אין דער ערד האָסט דו דיין טאַטען מיט דיין מאַמען בעגראָבען, דיינע קינדער מיט דיינע איי-ניקלעך איבערגעלאָזט. נעם זי דיר מיט. עס איז א שטיק פון דיין לייב, פון דיין נשמה געוואָרען...

ר׳ חנן: (נעהמט פון איהר דאס פעקעל ערד). וויפיעל מאָל אין שמונה-עשרה זי ערמאָנט, און ברכות איבער איהר געמאַכט, און לערנען זיך אָנגעהערט... (צו יוסטינען). אָבער קום דאָך מיט, ביי וועם און וואו וועסט דו איבערבלייבען?

יוסטינע: נישט אייער משיח איז מיין משיח, נישט אייער לאַנד איז מיין לאַנד. מיך רופען אַנדערע שטימען, מיר זינגען אַנדערע ליעדער. זעהסט דו דאָרט דאָס לאַנד ברייט און וויט? (ווייזט איהם אויף די פעלדער אין הינטערגרונד רעכט׳ס), וואו עס בעהאַלט דאָס פּנים אין די הענד און עס וויינט און עס בענקט, אָט דאָס ציהט דאָך מיין נשמה... דו זעהסט די ווערזשבע מיט די לאַנגע

צופלאשעטע צעפּ, וואָס זי שטעהט אײַנזאַם אויפ'ן וועג, און ציהט רעכטס און לינקס אויס די הענד? דאָס רופט זי מיר, דאָרט אַהין צו זיך... און די חורבה די ווײַסע, ווי אַ בלײַך העלדען־געזיכט, קוקט זי אַרויס צווישען גרינס, בעגאָסען מיט לבנה־ליכט, וואַרט, זי קומט, זי ענפלעקט, די קעניגין, דעם שנײַדערס טאָכטער פון אָפּאָלע מיט קרוין און גאָלד. און זי רעדט, און זי דערצעהלט פון יאָהרען לאַנג, פון יאָהרען ווײַט, וואָס האָט זיך דאָ אָבגעטהון אין פּאַלאַץ, אין קאזמיערזש'ס צײַט, אין קאזמיערזש'ס צײַט...

ר' חנן: (ווי אבגעהענדיג מיט מלכה'לען, אלע נאך זיי). בלײַב געזונד, מײַן אָרים קינד, מײַן אָרים קינד!

מלכה'לע: מאַמע יענטעלע, מאַמע יענטע'לע! וואו לאָז איך דיך איבער, וואו לאָז איך דיך איבער?

משה: (צו אנדרזשיי'ן) קלויב אויס געשווינד אַ גאָט און אַ משיח, דו הערסט, מען רופט? דו הערסט, מען בלאָזט! עס איז נעקומען אַ צײַט פון אויסצוטוישען די פערלעגענע סחורות, קלויב געשווינד!

אַנדרזשעי: דאָ איז מיר פרעמד, דאָרט איז מיר פרעמד.. אויף דער גרענעץ שטעה איך פון לאַנד און לאַנד... פון פאָלק און פאָלק, פון שפּראַך און שפּראַך. וואָס איך וויל, דאָס איז מײַן... אײַערע שטימען רופען מיך נישט, אײַערע שטימען וועקען מיר נישט. מײַן טאַטע האָט מיר גאָר נישט געגעבען, מײַן מאַמע האָט מיר גאָר נישט געגעבען, איך ווייס נישט וועמען צו געהערען, וועמען צו געהערען.

ר' חנן: בלײַב געזונד, מײַן אָרים קינד, מײַן אָרים קינד.

מלכה'לע: געה אויפין טאַטענ'ס ר' אַנשעלעס קבר און בעט מחילה, און בעט מחילה... דאָס איז די בעסטע סגולה.. די בעסטע סגולה...

יוסף: פאַר'ן טאַטענ'ס זינד לײַדט דאָס קינד...

(מען הערט תקיעות בלאזען, ווינדען יאגען).

בן-ציון: קומט געשווינד, קומט געשווינד (צו אנדרזשעין או יוסטינען. אלע). בלײַבט געזונד, בלײַבט געזונד. (אלע געהען דורך דעם שלאגבוים און ווערען פערלוירען ווייט אויפ'ן וועג, וואס וויזט זיך דארט

צווישען די פעלדער, אויסער יוסטיגע, וועלכע זיצט אויפ׳ן שטיין ביים וועג, און אנדרזשעי שטעהט ביים שלאגבוים).

אנדרזשעי: (שטעהענדיג ביים שלאגבוים). מיין מאַמע האָט מיך פערלוירען אויפן שיידע־וועג, אויפ׳ן שיידע־וועג. איך ווייס נישט, וואו אַהין צו געהן, וועלכעס איז מיין... איך בין אַ מצבה אויף דעם גלות, וואָס דאָ איז געווען אַ מאָל, אויף דעם יוד פון אַ מאָל...
(עס הויבט אן טונקעל צו ווערען, די לבנה בעהאלט זיך הינטער די וואלקען, אלעס הילט איין א גרויסער נאכט־פלעק).

יוסטינע: (זיצענדיג אויפ׳ן שטיין): מאַמע ערד, דו הילסט דיך איין אין דיין נאַכט־סוד און גע׳הסט אַריין אין דיר. נעם מיך מיט אין דיר, טולע מיך איין אין דער טיעפעניש פון דיין סוד. מיין מאַמע איז מיר פרעמד, מיין טאַטע איז מיר פרעמד, מיין משפחה איז אַוועקגעגאַנגען אין אַ פרעמדעס לאַנד. (פויזע). מאַמע ערד, איך בין דיין קינד, פון דיר געקומען, צו דיר גיה איך צוריק, נעם מיך מיט, טולע מיך איין צו דיין ברוסט (זי זעצט זיך אויף דער ערד און טוליעט איין אין איהר איהר געזיכט). וואָס וויינסט דו, מאַמע־ערד? וואָס וויינסט דו אַזוי אין דיר?... ווער איז דאָס צו דיין ברוסט געטוליעט, דאָרט ווייס, דאָרט ווייט, און רייסט די האָר פון דעם קאָפּ... און קרעכצט אין דיר און וויינט אין דיר... (זי פערשווייגט).

אסתר׳קע: (פון דער חורבה געהט זי ארויס אויף דעם ווייסען שטעגעל, וואס פירט צום וועג צו. זי איז זעהר אהויכע, איהר שווארצע צעפּ האר לאזען זיך אראב איבער איהר גאלדענס קלייד, וועלכעס איז מיט א ווייס ליילעך ארומגעהילט. אויף דעם שטערן, ארויפגעפּאסט אויף די האר, טראגט זי א זילבערנע קרוין, אין וועלכע עס געהען אויס איהר פינקעלדיגע שטערן. זי איז בלינד. האלט א גרויסען שטעקען אין דער האנד און זוכט מיט׳ן שטעקען צווישען די גראזען. רעדענדיג צו זיך. מיט א טעגליכע, האלב פערלוירענע שטימע).

אסתר׳קע: איך בין אסתר׳קע, דעם יודישען שניידער׳ס טאָכטער פון אָפּאָלע. דער יוד איז שמוציג, דער יוד איז ברודיג. די יודישע טאָכטער איז שען! דער קעניג האָט מיר געזעהען, אין זיין פּאַלאַץ מיך געפיהרט, דעם גאָלדענעם פּאַוואָהאַר מיר אין האַנד געגעבען, פאַר זיין קאָפּאַ:קע מיך געמאַכט. שווייגט, איהר, וועגד, שווייגט, איהר, ביימער! אָ, קומט צו מיר מיין מאַן, קומט צו מיר מיין פּאַן, דורך הינטער־וועגען, דורך הינטער־שטעגען... (פויזע).

איך בין געשטאָרבען, דער קעניג האָט מיך די אוגען אַרויס־געגומען, און בעט צו זיי, און קניעט צו זיי... יעצט קען איך צו ביה דין של מעלה נישט קומען, מוז איך מיר די אויגען זוכען, די אויגען זוכען. (זי זוכט מיט׳ן שטעקעל צווישען די גראָזען). נישט דאָ, נישט דאָרט... (ווייט אין הינטערגרונד אַ ווייטע קוים הערענדיגע תקיעה...) ווער וועקט, ווער רופט.... וואָס ברענט דאָס מיין געזיכט? וואָס ציהט מיין האַרץ? פאַר חרפה, צו פאַר גליק? ווער וועט מיך ביי דער האַנד אָננעמען און מיך צו מיין מאַמע׳ס קבר פיהרען? ...

(דורך די צייט וואס זי רעדט, געהט זי איבער׳ן שטעגעל, צום וועג צו.)

יוסטינע: קום, שוועסטער לעבען, קום... איך וועל דיר ביי דער האַנד אָננעמען און צו דיין מאַמענס קבר פיהרען...

(זי נעמט יין ביי דער האַנד און פיהרט זי,ביידע געהען אב ווייט אין דער נאַכט און ווערען פערנעפעלט אין דעם טהוי-וואלקען, וואס שטייגט פון דער ערד און געהט אין הימעל אויף.)

אנדרזשעי: (שטעהענדיג בייס שלאַגבוים, רעדט צו זיך.) מיין מאַמע האָט מיך אויפ׳ן שיידע־וועג פערלאָרען, אויפ׳ן שיידע־וועג פערלאָרען. איך ווייס נישט, וואו איך זאָל מיך ווענדען, צו רעכטס, צו לינקס? שטעה איך ביי דעם שלאַגבוים און ווייס נישט, ווער איך בין, וואו איך קום, וואָס איז דיין, וואָס איז מיין. עס איז מיר אלעס איין... אַלעס איין......

(דער פאָרהאַנג פאַלט זעהר לאַנגזאַם)

ענדע.